

Marijan Karaula

Fra Lovro
Milanović
1777-1807

II. nepromijenjeno izdanje

Nakladnik: **Svjetlo riječi, Sarajevo, Zagrebačka 18**

Za nakladnika: **Janko Ćuro**

Urednik: **Marijan Karaula**

Lektura: **Dr. Ivo Pranjković**

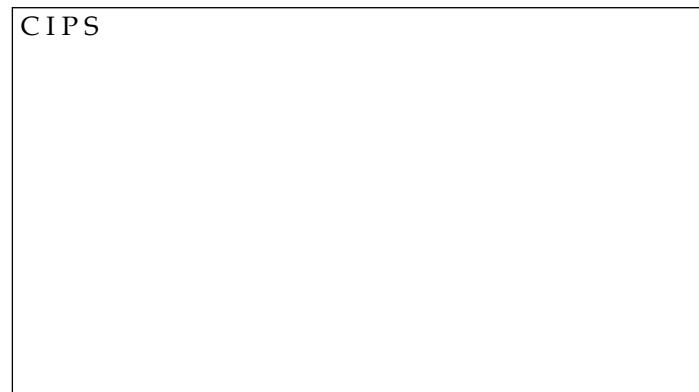
Grafičko oblikovanje: **Miodrag Spasojević Štrika**

Fotografije: **Marijan Karaula**

Arhiv župnog ureda Gornja Tramošnica

Tisak: **SUTON Široki Brijeg**

Sarajevo, 2015.

Skulptura na naslovnoj stranici:

Ivan Križanac, *Fra Lovro Milanović (Donja Tramošnica)*

Marijan Karaula

Fra Lovro
Milanović
1777-1807

II. nepromijenjeno izdanje

Svetlo riječi, Sarajevo, 2015.

NADBISKUP VRHBOSANSKI
ARCHIEPISCOPUS VRHBOSNENSIS

Svjetli likovi mučeničke smrti

Kršćanstvo je na ovim prostorima protkano brojnim svjedočkim životima i smrtima, koje su naš zavjet nastaviti na tim svijetlim tragovima. Premalo smo znali pamtiti i zabilježiti pisanom riječju ono što je vjera pobožnog puka više čuvala i prenosi kroz čašćenje mjesta smrti i grobova zemnih ostataka. Tako je i sa smrću fra Lovre Milanovića (1777-1807). Premalo je ostalo zapisano. Sada je nastojao fra Marijan Karaula pokupiti ono što je zapisano o tom svijetlom liku, svjedoku vjere kao kršćaninu, fratu i svećeniku. Također je mogao više pokupiti iz „tradicijskog pamćenja“ kroz pučku pobožnost prema grobu fra Lovre i mjestu mučeničke smrti. Povodom dvjestotе obljetnice mučeničke smrti ova knjiga želi barem malo više sačuvati pamćenje na one koji su nas zadužili prenoseći vjeru otaca i cijenom vlastitog života.

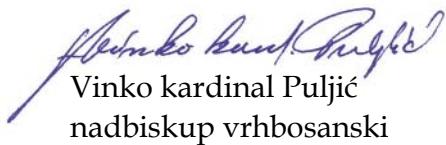
Neka se barem ovom pisanom riječju malo odužimo tim velikanima vjere, ali i neka se odgaja u nama zahvalnost prema onima koji nam namriješe najveću baštinu - vjeru otaca. Zato se iskreno zahvaljujem fra Marijanu Karauli, na trudu kojim je uznastojao iskupiti na jedno mjesto što se dalo iskupiti, kako bi se pamćenje sačuvalo i dokumentirano riječju.

Treba odati priznanje vjernom puku, koji je bez straha u svim režimima prenosio s koljena na koljeno usmenu predaju i tako sačuvao sjećanje na te svijetle likove. Ujedno je svojom pučkom vjerom molio zagovor tih mučenika, jer je vjerovao da je njihova smrt dokaz vjernosti Bogu, Crkvi i svom narodu

kojem su služili. Kroz tu su se pobožnost nadahnjivali i tražili snagu vjere za ustrajnost i vjernost u svim vremenima.

Šteta je da nismo imali mogućnosti i umješnosti pa pripremili i pokrenuli procese za beatifikaciju tolikih svjetlih likova koji zasvjedočiše svoju vjeru mučeničkom smrću. Mnoge su bile zapreke, a koji put i naša duhovna kultura vrednovanja velikana duha i vjere. Da bi svoju inertnost opravdali, znali smo tražiti kojekakve razloge, a obični vjerni puk nije tražio opravdanja nego je utvrđivao svoju vjeru svojom molitvom i pokorom na grobovima mučenika. Neka i ova knjiga doprinese da znamo vrednovati svoju povijest i sve one koji su utkani u našu prošlost. Ujedno je ovo divna prilika da vratimo samopouzdanje i vrednovanje svojih korijena na kojima mi danas živimo. Osjetit ćemo veću spremnost da i mi svojim svjedočenjem i vjernošću ostavimo zadužbinu za buduća pokoljenja. To i jest pravi smisao ovog izdanja knjige o fra Lovri Milanoviću. Neka ova knjiga bude istinsko nadahnuće i poticaj u ovim vremenima kada mislimo da je teško nadu svjedočiti i utkati vjernost vjere na ovim prostorima.

Neka ova knjiga bude izazov mnogima da se još više pristupi prikupljanju podataka, ukoliko ih ima, o našim svjedocima vjere, ali i neka se i drugi velikani duha i mučeničke vjere također rasvijetle kao nadahnuće i poticaj za naša vremena. U tom svjetlu želim da prihvate ovu knjigu i neka bude poticaj za hrabro svjedočenje vjere u našem vremenu, ali i istinski pamćenje onih koji su nas zadužili jer nam mučeničkom smrću namriješe najveće svetinje.

Vinko kardinal Puljić
nadbiskup vrhbosanski

Sarajevo, Blagdan Marije Majke Crkve, 28. svibnja 2007.

Predgovor II. izdanju

U uvodnoj riječi za I. izdanje ove knjige izrazio sam žaljenje što se nije pokrenuo proces proglašenja blaženim ovoga svjedoka vjere. Sada se s radošću osvrćem na želju koju smo ostvarili otvorivši dijecezanski proces fra Lovrine beatifikacije sjednicom Suda kojem sam predsjedao 31. siječnja 2015. godine. Vjerni puk koji je sačuvao poštovanje prema mučeničkoj smrti fra Lovre Milanovića, čiju smo dvjestotu obljetnicu obilježili izdavanjem osnovnih podataka o njegovu životu, napokon je svojom ustrajnošću postigao uspjeh. Ponosni smo na tu vjeru našega puka, koji je prepoznao i gajio poštovanje prema mjestu mučeničke smrti i grobu gdje je fra Lovro sahranjen.

Kako je ponestalo prvog izdanja ove knjige, drago mi je da se ponovno tiska, jer će ona pomoći da ljudi što bolje upoznaju svijetli lik mučeničke smrti. Vjerujem da će ovo II. izdanje još više pokrenuti pobožnost, ali i vrednovanje korijena vjere na ovim prostorima, koji su s toliko krvlju zalijevani. Ne bismo bili dostojni potomci ako ne bismo znali to cijeniti i na tome se nadahnjivati. Posebno je važno u ovim vremenima, kada je zavladala klonulost duha i beznađe, da prepoznamo kako i mi trebamo imati hrabru vjeru i kako moramo cijeniti ovu grudu koja je natopljena tolikom mučeničkom krvlju znanih i neznanih naših predaka.

Zato ponovno zahvaljujem fra Marijanu Karauli, koji sada ima i ulogu vice-postulatora procesa beatifikacije Sluge Božjeg fra Lovre Milanovića. Poti-

čem svakoga koji pročita ovu knjigu da se uključi u istinsko nastojanje oko širenja upoznavanja sa Slugom Božjim fra Lovrom, te zajedničkih molitava da ga što prije ugledamo uzdignuta na čast oltara. Vjerujem da će ovo II. izdanje knjige još više pokrenuti ljude da hodočaste na njegov grob i na mjesto njegove mučeničke smrti.

Na sve čitatelje ove knjige, kao i na ljude koji istinski gaje pobožnost i poštovanje prema Sluzi Božjem fra Lovri, zazivam obilje Božjeg blagoslova te ih iskreno pozdravljam!

Vinko kardinal Puljić
nadbiskup metropolita vrhbosanski

Sarajevo, 3. ožujka 2015. godine

Fra Lovro
Milanović

1777-1807

Uvod

Pomalo je zanimljivo, neobično i čudno da Katolička crkva u Bosni i Hercegovini nema svoga službeno proglašenog sveca ili blaženika. A ona na ovim našim prostorima živi barem onoliko koliko i u Hrvatskoj: od stoljeća sedmog, kako kaže ona poznata i popularna pjesma; dakle, barem punih trinaest stoljeća. K tomu, franjevački red u njoj djeluje već više od sedam stoljeća i mnoštvo je bosanskih franjevaca (i ne samo njih!) u osmansko vrijeme i kasnije dalo svoj život za katoličku vjeru. Ipak, još uvijek nema službeno proglašenog ni jednog jedinog domaćeg sveca-mučenika.

Istina, nedavno proglašeni blaženik Ivan Merz naše je gore list, rođen je, naime, u Bosni, u Banjoj Luci;¹ blaženima i svetima proglašene su i neke osobe koje su koliko-toliko nekad djelovale na ovim našim prostorima (sv. Jeronim, sv. Nikola Tavelić, sv. Jakov Markijski, sv. Deodat Airbert, bl. Bernardin Amici, bl. Alojzije Stepinac...), ali nemamo sveca ili blaženika za kojega bismo s pravom mogli reći da je potpuno naš, da je rođen, živio i djelovao na ovim našim lijepim bosanskohercegovačkim prostorima...

Čudno je to i žalosno to više što s velikom sigurnošću možemo reći da je, kako već maloprije rekoso, i ova naša relativno mala katolička vjernička zajednica u svojoj na trenutke i dramatičnoj povijesti dala nemali broj doista istinskih svjedoka vjere i vjernosti Kristu i njegovu Evandželju. Bili su to oni naši muževi i žene koji su kao biskupi, svećenici, redovnici, redovnice ili pak civili, podnijevši mučeničku smrt ili ne, živjeli svoj svakodnevni život čestito, pobožno

¹ Blaženim proglašen 23. lipnja 2003. godine u vrijeme posjeta Banjoj Luci pape Ivana Pavla II.

² Usp. Msgr. Mile Bogović - Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, *Hrvatski mučenici za vjeru i dom*, Split-Gospic, 2005, str. 39.

³ Prema prilogu *Katalog hrvatskih Božjih ugodnika* autora dr. fra Karla Jurišića u monumentalnoj monografiji *Nikola Tavelić, prvi hrvatski svetac*, Zagreb, 1971, str. 204-217, njihov broj je trenutačno 268. Poteško bi nam bilo nabrojati sve Božje ugodnika iz reda hrvatskog naroda, pa ču za ovu prigodu nabrojati samo svece i blaženike. Njih je ukupno deset i oni su: sv. Nikola Tavelić, sv. Leopold Bogdan Mandić, sv. Marko Križevčanin, bl. Augustin Kažotić, bl. Ozana Kotorska, bl. Gracija Kotorski, bl. Jakov Zadarski, bl. Alojzije Stepinac, bl. Marija Petković i bl. Ivan Merz.

i sveto. Mnogi od njih zacijelo zavređuju da budu i službeno čašćeni u Crkvi kao sveci i blaženici kako bi im se izrazila zahvalnost što su svoj život posvetili ljubavi prema Bogu i bližnjemu i kako bi oni koji još uvijek hode putem zemaljskim imali uzor za svoje ponašanje, što je zapravo i smisao proglašenja neke osobe blaženikom ili svecem.² Stoga i jest za neke od ovih svjetlijih likova naše crkvene prošlosti pokrenut biskupijski proces za njihovo proglašenje svetima, pa bi se ukupan sadašnji broj hrvatskih svetaca, blaženika, slugu Božjih i osoba umrlih na glasu svetosti uskoro mogao i povećati.³

Među takvima su: bosanski franjevci fra Šimun Filipović (1732-1802) i fra Augustin Augustinović (1917-1998), prvi vrhbosanski nadbiskup dr. Josip Stadler (1843-1918), polaznik isusovačke gimnazije u Travniku Petar Barbarić (1874-1897) te pet sestara Kćeri Božje ljubavi (s. Berhmana Leidenix, s. Krizina Bojanc, s. Antonija Fabjan, s. Bernadeta Banja i s. Jula Ivanišević), poznatije kao *Drinske mučenice*. Oni se sada službeno nazivaju *Sluge odnosno Službenice Božje*.

No u našoj domaćoj crkvenoj povijesti, osim tih „službenih“ svetaca, ima i takvih duhovnih velikana o čijoj nam svetosti, bez puno institucionalnog poticanja ili pisanja, stoljećima spontano pripovijedaju i vrlo živa pučka tradicija i neprekinuto tiho vjerničko štovanje.

Upravo je takav slučaj s fra Lovrom Milanovićem, bosanskim franjevcem, jednim od svjetlijih likova naše crkvene i franjevačke bosanskohercegovačke prošlosti. Iako je on uvršten u *Katalog hrvatskih Božjih ugodnika* autora dr. fra Karla Jurišića⁴ i neke druge slične popise,⁵ o njegovu kratkom zemaljskom životu dosad se znalo doista vrlo malo, gotovo ništa. Malo više se, naime, znalo samo o tome kako je tragično umro, kako je bio mučki ubijen dok je sa svojim mladim pratiteljem prolazio kroz posavsko selo Turić. I ništa više! Nije se s većom sigurnošću znalo ni gdje je rođen, ni gdje se školovao, ni na kojim je župama pastoralno djelovao u prvim svojim svećeničkim godinama...

⁴ K. Jurišić, *nav. dj.*, str. 212

Možda jedan od razloga što se o njemu dosad nije više pisalo leži u činjenici da je fra Lovro pогинuo vrlo mlad, pa nije imao puno vremena da učini neko veliko djelo; nije, naime, navršio više od trideset godina zemaljskog života odnosno više od pet-šest godina svećeništva. Osim toga, ni on sam nije pisao, nije iza sebe ostavio neko svoje veće ili manje napisano filozofsko, književno, povijesno ili slično djelo, što je obično povod da se o nekomu kasnije više piše.

Da „bavljenje“ fra Lovrom nije bez poteškoća, da je vrlo teško pronaći neki podatak iz njegova kratkog zemaljskog života, potvrđuje pismo koje je fra Kruno Misilo 9. siječnja 1958. uputio svom imenjaku fra Kruni Pejićiću, župniku u Tramošnici. Ovaj je planirao obilježiti 150. obljetnicu fra Lovrine pogibije nekim prigodnim programom. Budući da su mu zatrebali neki podatci o fra Lovri,

⁵ Spominje ga Stefano Bralić u djelu *Monografia storica sulle crudelita mussulmane in Bosnia-Erzegovina*, Roma 1898, str. 146. Na popisu je također najpoznatijih bosanskih franjevaca koji su svojom krepšću ili mučeništvom proslavili Bosnu Srebrenu; popis je napravio još 1935. godine fra Alojzije Ćubelić u poznatom svom djelu *Conspiclus Bosnae Argentinae* (str. 135-136). Njegovo se ime nalazi u popisu hrvatskih mučenika koje je načinio fra Hrvatin Gabrijel Jurišić u knjigama *Hrvatski mučenici za vjeru i dom* (str. 49-152) i *Spomen-spis* povodom 90. obljetnice dr. fra Ignacija Gavrana (str. 240). Nije ga izostavio ni dr. fra Marko Semren kada u svojoj knjizi *Život i umiranje pod križem* piše o svjedočenju kršćanske i franjevačke duhovnosti bosanskih franjevaca i nabraja mučenike i svjedočice vjere u Bosni i Hercegovini od 14. do 19. stoljeća (str. 149-172)... No njegova imena nema među svijetlim franjevačkim likovima u knjizi *Franjo medu Hrvatima* tiskanoj u Zagrebu 1976. (str. 195-287).

Tramošnički župnik fra Kruno Pejićić (desno) sa mladomisnicima fra Valerijem Stipićem (prvi s lijeva, mlada misa 18. 7. 1965.) i fra Ivom Božićem (mlada misa 2. 8. 1965.)

⁶ Zanimljivo je da je fra Kruno Pejičić svoje pismo iz Tramošnice poslao 19. studenog 1957. godine, a fra Kruno Misilo mu je iz Kreševa odgovorio tek nepuna dva mjeseca kasnije. Njegovo se pismo nalazi u Arhivu franjevačkog samostana u Tolisi.

⁷ Fra Vjekino pismo primio je fra Kruno 26. studenog, a fra Bernardinovo 5. prosinca 1957. Oba se čuvaju u samostanu u Tolisi.

⁸ Fra Lovro Sučić piše fra Kruni s Gorice u Livnu najprije 16. listopada, a onda i 11. studenog 1957. U pismu od 11. studenog fra Lovro piše: „Ja sam Ti za fra Lovrinu sliku već potanko pisao, ali mi nisi ništa odgovorio osim što si javio veličinu slike. Trebao bi ipak koliko Ti je moguće da pokupiš neke osnovne podatke o pok. fra Lovri... Želiš li portrait? Ako to želiš onda mi javi, ukoliko to mogneš dozнати od svijeta, frataru, samostanske ili župske kronike, kako je fra Lovro izgledao. Je li bio visok, nizak, mršav, debeo, brkat, crn, plav. Moguće da ćeš nešto dozнати, ako postoji kakova tradicija među svjetom... Ako želiš kompoziciju njegove smrti, a to bi bolje odgovaralo, onda nam ne trebaš ništa slati, osim moguće nekoliko slika posavskog paysagea, narodnih posavskih nošnji i eventualno, ako se zna točno ili postoji tradicija, mjesto gdje je poginuo...“ - Pisma se čuvaju u Arhivu franjevačkog samostana u Tolisi.

⁹ Rođeni Tramošničanin fra Tomislav Čaćić, koji je 1957. bio mladomisnik, ne sjeća se da je Gabriel Jurkić uradio sliku, kao ni toga da se uopće te godine bilo čim u Tramošnici obilježila obiljetnica smrti fra Lovre Milanovića.

obratio se svojim dopisima nekim bosanskim franjevcima za koje je smatrao da bi mu mogli pomoći. No fra Kruno Misilo mu je iz Kreševa odgovorio:

„Žao mi je, što Ti ni danas, ovako kasno ne mogu poslati neki zadovoljavajući odgovor, odnosno potrebne Ti podatke u stvari, za koju se zanimaš. Mene bi veselilo, da Ti bar nešto mogu izaći u susret, ali sva traganja moga brata, koji sada sređuje naš arhiv, kao i moja, ostala su bez uspjeha. Tako da Ti konačno ne mogu poslati o fr. Lovri ni najmanjeg podatka, jer nismo našli upravo ništa. Budi uvjeren, da bi me mnogo veselilo da sam bar šta mogao doprinijeti toj Tvojoj lijepoj akciji, koju si započeo“.⁶

Više sreće imao je fra Kruno s fra Vjekom Zirdumom, koji mu je iz Sarajeva 23. studenog 1957. poslao neke podatke o fra Lovri, a to je učinio i fra Bernardin Matić iz Kraljeve Sutjeske. Podatci su se, naravno, uglavnom odnosili samo na mučeničku smrt fra Lovre Milanovića.⁷

Zašto su fra Kruni Pejičiću trebali podatci?

Iz dva dopisa koja mu je poslao fra Lovro Sučić iz Livna doznajemo da je fra Kruno, u prigodi 150. obljetnice njegove smrti, namjeravao od Gabriela Jurkića naručiti sliku fra Lovre Milanovića.⁸ Čini se najvjerojatnijim da slika nikada nije urađena, kao što se nije ostvario ni fra Krunin plan da dolično obilježi obljetnicu fra Lovrine smrti.⁹

Tko je bio fra Lovro Milanović? Kad je i gdje živio i djelovao? Zašto je pokopan upravo u Turiću, a ne u nekom samostanskom groblju kako je uobičajeno za jednog franjevca te kako je došlo do masovnih hodočašćenja vjernika iz raznih krajeva na njegov turički grob?

Odgovore na ova i slična pitanja namjerava vam darovati ova skromna knjižica. Ona je rezultat moga kratkog istraživanja i iskrenog nastojanja da se upozna svijetli lik mučenika fra Lovre Milanovića. Naime, u dogовору с kolegama iz redakcije *Svetla riječi* napisao sam 2006. godine za rubriku ovog franjevačkog mjesecačnika *Duhovni velikani* dva nevelika priloga o fra Lovri,¹⁰ te

do danas nastavio samoinicijativno ranije započeto istraživanje i proširio svoja saznanja o njegovu životu i djelovanju. Ovdje sam na jednom mjestu sabrao sve one pojedinačne podatke o fra Lovrinu kratkom životu rasute po knjigama župnih ureda i arhiva, po kronikama i časopisima, te utkanih u neku od više pučkih predaja. Objavljajući ovu knjižicu htio sam, u prigodi 200. obljetnice mučeničke pogibije fra Lovre Milanovića, podijeliti s vama sva svoja dosadašnja saznanja o ovom mladom bosanskom franjevcu, ali i potaknuti odgovorne da se konačno poduzme nešto kako bi možda bio otvoren i crkveni proces za njegovo proglašenje svecem.

Zahvalan sam svima koji su mi pomogli da doznam i najmanji podatak o fra Lovri, a pogotovo onima koji su bilo kakvim svojim prilogom poduprli tiskanje knjižice o njemu.

¹⁰ Vidi: *Svjetlo riječi*, br. 280, lipanj 2006, str. 67 i *Svjetlo riječi*, br. 281-282, srpanj-kolovoz 2006, str. 67

Turićko ili fra Lovrino groblje

Na pedeset i devetom kilometru magistralne ceste Tuzla - Orašje jednostavno žuti metalni prometni znak svojim ciriličnim slovima pokušava nagovoriti putnike koji ćešće ili pak prvi put prolaze ovom vrlo prometnom prometnicom da skrenu lijevo u varošicu Pelagićevo. No znak pomalo neshvatljivo i nepravedno prešućuje kazati da se odatle istim smjerom i putem, prolazeći kroz poveća sela Turić i Mionicu, može također stići i u Gradačac, gradić svega petnaestak kilometara udaljen od Pelagićeva i središte dosta razvijene istoimene bosanskopoljske općine, kojoj je sve donedavno pripadalo i Pelagićevo.¹¹

Vozeći se upravo prema Gradačcu tom asfaltiranom cestom, mjestimice ravnom kao zategnut konac usred plodnih posavskih njiva, nakon točno sedam kilometara prijeđenog puta od spomenutog znaka i nakon što cesta iznenada, sasvim neočekivano ponire ispod razine osnovnog tla naići ćete na katoličko groblje. Prema obližnjem Turiću, na čijim se vratima groblje nalazi i kojemu odvajkada pripada, narod ga najčešće naziva *turićko groblje*, ali neki vole radije reći *fra Lovrino groblje*.

Groblje je vrlo staro; ovdašnji ljudi misle da mu je starost preko 250 godina i da je u njemu pokopano oko pet generacija mještana Turića, Starog Sela,

¹¹ Nakon rata, zapravo Daytonskog sporazuma, Pelagićevo se izdvojilo i pripalo Republici Srpskoj kao općina Gradačac-Pelagićevo (mještani najčešće ne spominju ovaj prvi dio imena općine!) dok je općina Gradačac u Federaciji Bosne i Hercegovine. Općini Pelagićevo pripojeno je, uz neka druga, i selo Turić sa svojim zaseocima.

¹² Usp. Franjo Kristić, *Tramošnički spomenar* (Prigodom dvjestote obljetnice osnivanja župe 1802.-2002.), Tramošnica, 2002, str. 79

¹³ Svesrdnu brigu o groblju ovih poslijeratnih godina vodi Anto Lučić (1944) iz Starog Sela. Primjerenom marljivošću i sve vidljivijom ljubavlju on se brine da se trava u groblju redovito pokosi, grobovi očiste i groblje bude doista uredno.

¹⁴ Fra Augustin Ćavarović, *Nasilna smrt i grob fra Lovre Milanovića*, u: Glasnik sv. Ante Padovanskoga, 1906, br. 4, str. 53. Turić i njegovo groblje bili su 1906. dio župe Tramošnica, a župnik je bio fra Florijan (Cvijo) Nadarević.

Brđana, Vodica, Bukvika i Liporašća.¹² Njegov su položaj i izgled doista vrlo lijepi. Smjestilo se, naime, na blagom zelenom brežuljku s lijeve strane ceste, u njemu dominira nedavno obnovljena poveća grobljanska kapelica i ističu se šest uvijek zelenih borova i jedna omanja jela, a na njegovoj čistoći i urednosti mogla bi mu pozavidjeti i mnoga groblja u većim gradovima.¹³ Ništa čudno, rekli bismo, jer je ovo groblje i prije točno jedno stoljeće, 1906. godine, bilo za primjer i dobivalo vrlo pozitivne ocjene onih koji su ga posjećivali. Tako, na primjer, fra Augustin Ćavarović piše upravo te godine da je groblje na „kosom brežuljku“ te mu je „položaj veoma lijep i ukusan“, a „cijelo je groblje zasađeno voćem i ukrašeno nedavno s novom kapelom i novom ogradom od sadanjeg župnika“.¹⁴

Nekako usred groblja, samo pet-šest metara ispred ulaza u kapelicu, nalazi se grob i nad njim poveći mramorni spomenik, na kojem ćete u svako doba godine naći cvijeće - istina, najčešće umjetno - i rijetko kada zateći da ne gore svijeće. K tomu, vrlo često ćete vidjeti i neku osobu koja se, stojeći ili klečeći,

pokraj groba moli u punoj svojoj skrušenosti. I spomen-križ i lijes od crnog mramora nekako su veći od ostalih...

Na vodoravnom kraku križa ugravirano je: *FRA LOVRO MILANOVIĆ* 1778 - 1807, a na uspravnom *MUČENIK*. Na mramornom kamenu na kojem je postavljen križ piše: *Mrtav je onaj, u čijoj si duši, Gospodine, mrtav Ti! Nikad ne umire onaj, Isuse, u čijem srcu živiš Ti!* A u podnožju tog istog kamena stoji: *Uz 170-godišnjicu mučeničke smrti, župnik M. Josipović i župljani Turića.*

¹⁵ Marko Babić, *Kultni grob svetog Šime u Vidovicama*, u: *Croatica Christiana*, god. VIII, 1984, br. 14, str. 125

¹⁶ Radmila Filipović-Fabijanić, *Verovanje u kurativnu moć kulnih grobova Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Etnologija, NS XXXIII (1978), str. 57-84

¹⁷ Radi se o grobu Šime Ivkića rođenog 12. rujna 1911. godine u Vidovicama. Šimo je teško obolio dok je pohađao III. razred osnovne škole i upravo svetački podnosio sve patnje koje mu je bolest donosila. Iscrpljen dugotrajnim i teškim patnjama vrlo smirenio je umro 19. srpnja 1929. godine. Ubrzo nakon njegove smrti pronio se glas s obje strane rijeke Save o Šiminoj pomoći onima koji su mu se svojim molitvama i prošnjama obratili za pomoć u različitim bolestima i nevoljama. Navodno je najprije ozdravila ruka njegove majke! To je bio povod da su ljudi sa svih strana, iz bližega i daljega, pojedinačno i u skupinama počeli hodočastiti na njegov grob. Doduše, Šimu Crkva nikad nije službeno proglašila svecem niti je pokrenut postupak za njegovo proglašenje svetim, ali su ga „kanonizirale“ uslišane prošnje molitelja te ga tamošnji narod jednostavno zove sveti Šime, a mjesto na kojem je pokopan naziva se *Grob svetog Šime*. (Više: Marko Babić, *Kultni grob svetog Šime u Vidovicama*, u: *Croatica Christiana*, god. VIII, Zagreb, 1984, br. 14, str. 124-136).

¹⁸ Usp. Ćavarović, nav. dj., str. 53

Grob svetog Šime na starom groblju u Vidovicama

Ovaj je grob fra Lovre Milanovića jedan od brojnih kulnih grobova u Bosni i Hercegovini, na koje „narod dolazi iz zavjeta s vjerom u iscjeliteljsku moć tih grobova, tj. s vjerom u nadnaravnu pomoć po zagovoru dotičnog pokojnika“. ¹⁵ Takvih je grobova u Bosni i Hercegovini, prema doista sustavnom istraživanju Radmile Filipović-Fabijanić, ukupno 44: 27 kulnih grobova poznatih i 17 nepoznatih osoba. Osim grobova postoje također i četiri kultna groblja.¹⁶

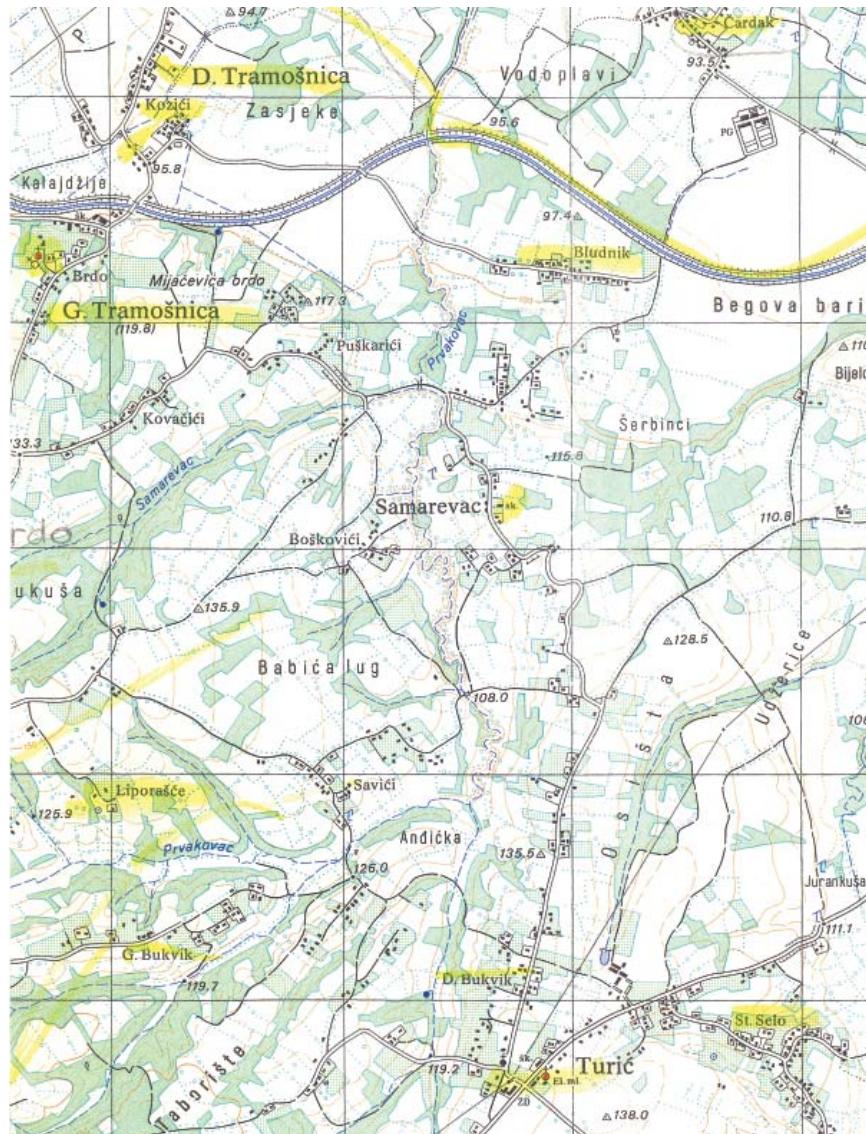
Svakako je zanimljivo da se u Bosanskoj Posavini, ne previše daleko jedan od drugoga, nalaze dva takva kultna groba oko kojih se okupljaju proštenjari iz šireg područja sjeverne Bosne, Slavonije i Srijema vjerujući u iscjeliteljsku moć tih grobova odnosno osoba koje su u njima pokopane. Naime, na groblju u selu Vidovicama nedaleko od Orašja nalazi se kultni grob sv. Šime,¹⁷ a u već spomenutom Turiću pokraj Gradačca ovaj fra Lovrin grob, zbog čega vjernički puk šireg posavskog kraja od davnine turičko groblje radije naziva *fra Lovrino groblje*.¹⁸

Župa Turić

Kako je došlo do imena sela Turić i zašto se ono upravo ovako zove, ima nekoliko mišljenja koje je gotovo nemoguće provjeriti. Prema jednima, ime je došlo od govečeta zvanog tur, koje je možda nekada živjelo u okolnim turićkim šumama. Drugi dovode naziv ovoga sela u svezu s latinskom riječju *turris*, koja znači toranj ili utvrda. A budući da je selo u osmansko vrijeme bilo begovski posjed, podrijetlo njegova imena, prema mišljenju trećih, moguće je povezati uz riječi *Turčin* ili *turski*. Postoji, međutim, i još jedno mišljenje! Prema ovoj doista duhovitoj teoriji, na prostor sadašnjeg sela Turića doseljavalo se nekad davno stanovništvo iz srednje Bosne i zapadne Hercegovine, pa kako su doseljeni muškarci nosili dugačke gaće s velikim turovima, naselje koje je nastalo njihovim naseljavanjem prozvano je Turić.

Turić je inače staro hrvatsko katoličko selo, koje je dugo vremena bilo u sastavu drevne župe Tramošnica. Prostrto u ravnici nekako na sredini puta između Pelagićeva i Gradačca, selo je malo odmaknuto od središta te župe i turićkim vjernicima bilo je otežano dolaziti u tramošničku župnu crkvu na liturgijska slavlja nedjeljama i svetkovinama. Iako su franjevcici često dolazili k njima i redovito nedjeljama slavili svete mise na njihovu groblju, žitelji Turića u nekoliko su navrata molili vrhbosanskog nadbiskupa da postanu župa. Prema pisanju župne kronike, mještani su čak još prije Prvog svjetskog rata pokretali pitanje osnutka župe u

Turiću, učinili su to ponovno i 1942. godine.¹⁹ No njihove su se želje ostvarile istom 1968. kada je, odlukom vrhbosanskog nadbiskupa dr. Smiljana Franje Čekade, kapelanijska Turić postala samostalna župa, posvećena sv. Ilijii Proroku, a u njezin sastav su, osim Turića, ušla i sela (zaseoci): Vodice, Staro Selo, Brđani, Bukvik i Gornje Liporašće. Dekret o osnivanju župe pročitao je na blagdan sv. Ilike Proroka 20. srpnja 1968. kanonik preč. Miroslav Petrović.²⁰ U Tramošnici je te godine župnik bio fra Kruno Miklić, a kapelan fra Marko Kobaš.²¹

Novoustanovljena župa povjerena je pastoralnoj brizi svjetovnih svećenika. Za privremenog župnika određen je vlč. Anto Vujičić, župnik u Gradačcu, a prvi službeni župnik bio je vlč. Mijo Nikolić iz Borovice, od 25. kolovoza 1968. do 12. siječnja 1975. godine. On je, uz pomoć župljana i dobročinitelja, u vrijeme svoga župnikovanja, na zemljištu koje je darovao župljanin Šimo Ivkić,²² od 1971. do 1974. sagradio u Turiću lijepu i modernu župnu crkvu s visokim zvonikom. Još ranije je 1970. godine sagradio župni stan. Nakon što je izgrađena crkva, uređeno je i prostrano crkveno dvorište opremljenjem nasadima različitog drveća i cvijeća.

Započeto djelo župnika vlč. Nikolića u župi nastavili su njegovi naslijednici vlč. Mijo Josipović iz Gornje Tramošnice (župnik od 26. siječnja 1975. do 28. kolovoza 1977) i vlč. Pero Anić iz Krepšića (župnik od 4. rujna 1977. do 26. studenog 1978), te vlč. Vlado Borić, koji je župu preuzeo 1978. godine (1. prosinca) i ostao u njoj sve do naših dana. U vrijeme nedavnog rata (1992-1995) on je zajedno sa župljanim dijelio izbjegličku sudbinu živeći nekoliko godina izvan teritorija svoje župe, ali i Bosne i Hercegovine. Kada su prestala ratna djelovanja i stanje se osjetno smirilo, župnik Borić prvi se 1996. vratio u župu i svom se snagom dao na obnovu porušenih župnih objekata i domova turićkih župljana. Godine 1992. osjetno oštećena i devastirana crkva sv. Ilike obnovljena je od 1999. do 2002. godine, opremljena je drvenim klupama i drugim crkvenim inventarom, a na zvonik je podignuto novo zvono.

¹⁹ Kronika župe Turić, str. 1

²⁰ Kronika župe Turić, str. 2.

²¹ Fra Kruno je zbog bolesti bio župnik samo dvije godine, od 1967. do 1969. Fra Marko Kobaš bio je kapelan do studenog 1968., a naslijedio ga je u istoj službi fra Tihomir Sadrić (1968-1970).

²² Spomenimo kako je Šimo Ivkić dao deset dunuma svoje zemlje državnom poljoprivrednom dobru, a zauzvrat je za mjesto na kojem će biti sagrađeni crkva i župna kuća dobio samo šest! - Vidi: *Ijetopis župe Gornja Tramošnica*, str. 15.

Župna kuća i crkva sv. Ilije u Turiću

Bez pretjerivanja se može ustvrditi kako je upravo župnik Borić dosta doprinio da župa Turić s ponosom započne svoj novi život na svojim djedovskim ognjištima iako je stanje u njoj još uvijek daleko od onog iz vremena prije rata. Naime, od oko 1.500 prijeratnih župljana sada je u župi tužan broj od svega 250 uglavnom starijih osoba.

Ono po čemu su i selo i župa Turić postali nadaleko poznati jest grob bosansko-franjevca fra Lovre Milanovića u njihovu groblju.

Bosna i Hercegovina na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće

Drugu polovicu 18. i početak 19. stoljeća u Europi, a to je upravo vrijeme življenja fra Lovre Milanovića, označili su obrambeni ratovi koje je osmanska država morala voditi protiv Austrije i Rusije te protiv ustanika u svojim balkanskim državama. Ratovi su prouzročili različite duboke unutarnje krize, ponajprije gospodarsku. Vlast je krize na svoj način pokušala prevladati, ali mjere koje je poduzimala ili nisu bile pogodne, ili nisu bile dovoljne, ili ih vlasta nije bila u stanju provesti te je država polako, ali nezaustavljivo krenula prema svojoj propasti. U takvoj je situaciji onda najviše stradavalо nezaštićeno kršćansko stanovništvo.

O čemu se zapravo radi, najbolje objašnjavaju ove riječi fra Ignacija Gavrana: „Već od početka Turska je bila osvajačka država. Za nju je ratni plijen bio bitan: njime je ona plaćala i nagrađivala svoje borce a on ujedno omogućavao da se oni koji se nalaze na višem položaju mogu odavati raskoši i uživanju. Dok je bilo uspješnog osvajanja, dok je ta država cvala, vojska je bila zadovoljna a porezi za podložnike podnošljivi pa je vladao relativno miran poredak... Kad su prestala osvajanja, kad su ratovi za Turke postali gubici, pojavili su se u državnoj blagajni strahoviti manjci pa turska uprava nije imala čime plaćati

Gabriel Jurkić, *Džulus*
(Franjevački samostan Visoko)

vojsku i podmirivati ostale državne troškove. Da se domogne novca, država je pribjegla sve većem i većem oporezivanju stanovništva pa tako porezi postaju sve teži, sve raznovrsniji i brojniji".²³

²³ Fra Ignacije Gavran, *Suputnici bosanske povijesti*. Sedam stoljeća djelovanja bosanskih franjevaca. Sarajevo, 1990, str. 77

Budući da je vojnički stalež (janjičari i spahije) bio oslobođen plaćanja poreza, a u gradovima bi se trgovci i obrtnici najčešće nekako domogli janjičarskih povlastica, sav teret poreza spao bi gotovo isključivo na seljake, i to prvenstveno kršćanske. A budući da oni često nisu mogli platiti porez, morali su se zaduživati uz visoke kamate ili prodavati vlastite zemljišne posjede.

Iako su franjevci načelno bili oslobođeni plaćanja mnogih poreza, često su ih ipak morali plaćati. Najteži i najpoznatiji bio je džulus, porez na vršenje vjerskih obreda. U usporedbi s drugim davanjima džulus i nije bio tako visok, ali je učestalost njegova plaćanja bila strašno opterećenje za samostane. Naime, plaćao se svake godine i prilikom nastupa novog vezira. A kako su se veziri često mijenjali, džulus bi se onda plaćao i po tri ili četiri puta godišnje.

„Drugi izvor nevolja“, nastavlja fra Ignacije, „bio je sudski i upravni sistem turske carevine. Umjesto da vlast za suce i upravnike postavi sposobne i poštene ljude, ove su se službe prodavale pa ih je trebalo kupiti za znatan novac i to svake godine iznova. Ovi položaji nisu nosili neku plaću: činovnik se za izdatu svotu kojom je kupio svoju službu i za svoje uzdržavanje morao namiriti od stanovništva, posebno onoga koje nije bilo zaštićeno - od kršćanske raje“.²⁴

Ovim nametnutim porezima i neshvatljivim sudskim pristojbama dodajmo i nerede koji su u Bosni bili gotovo svakodnevni zbog neuspjeha osmanske vojske na raznim bojištima te oslabljen ugled središnje vlasti. Takva je situacija pogodovala nasilju pojedinaca, a rezultirala je mnogobrojnim umorstvima katolika i nekolicine franjevaca: fra Luke Mikulića (1769), fra Tadije Tomića (1783), fra Joze Valentića (1807) i fra Lovre Milanovića (1807). Svi su oni ubijeni iz čista mira, a osmanska vlast nikad nije kaznila njihove ubojice.²⁵

²⁴ Gavran, *nav. dj.*, str. 79

²⁵ Usp. Gavran, *nav. dj.*, str. 81

Fra Lovrina Bosna Srebrena

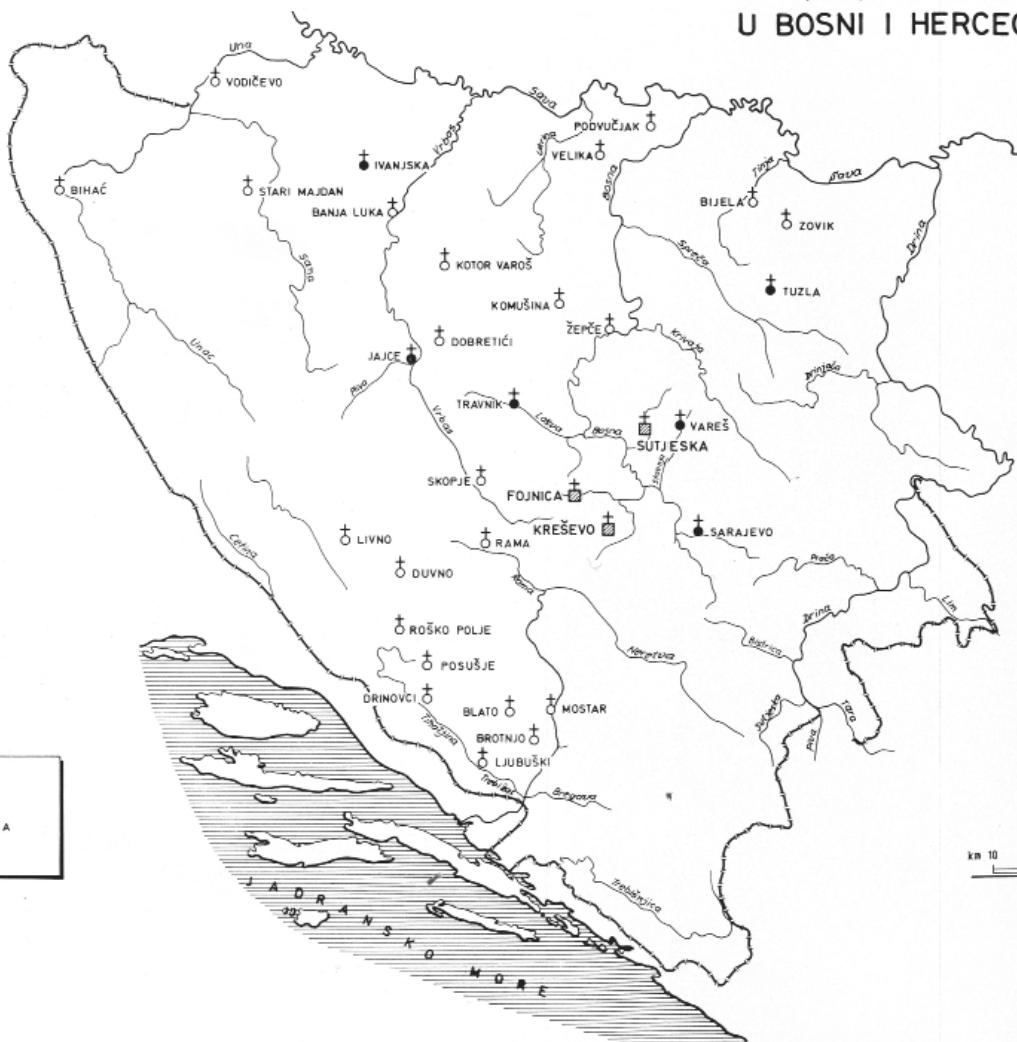
Posljedica ovakvih „krvavih prilika“ i izloženosti svakovrsnim nasiljima bila je masovno iseljavanje i fratara i naroda. U cijeloj Bosni ostalo je samo oko 25.000 katolika Hrvata i 29 franjevaca; ostala su nauzgor samo tri franjevačka samostana: Fojnica, Kreševo i Kraljeva Sutjeska.

I u ovako uistinu nepovoljnim uvjetima dijelili su bosanski franjevci svoju sudbinu sa sudbinom svoga naroda ostajući s njim trajno i u dobru i u zlu. Zato i jesu često nazivani narodnim svećenicima i u narodu bili vrlo omiljeni. Njihov međusobni odnos, njihovu duboku uzajamnost, najbolje izražavaju riječi *ujak* i *striko* kojima je narod nazivao i još uvjek naziva svećenika franjevca. Nije poznato da se ovakav ili sličan naziv koristi(o) bilo gdje u svijetu.

Posebne životne okolnosti, dakle, uvjetovale su da se na ovom području oblikovalo i posebni tip franjevca. Stoga fra Marko Semren piše: „Fratar je imao u rukama sve: vjeru, kulturu i politiku naroda. Ova pastoralna dimenzija i misionarski život kao i okolnosti bitno su utjecali na životni stil bosanskog franjevca da je postao *sui generis*.²⁶ Njegova se posebnost konkretno ogledala u činjenici da je on tom siromašnom i degradiranom puku zaista nadomještao sve nepostojeće institucije. Fratri su, naime, duhovnici i učitelji, kulturni i znanstveni radnici,

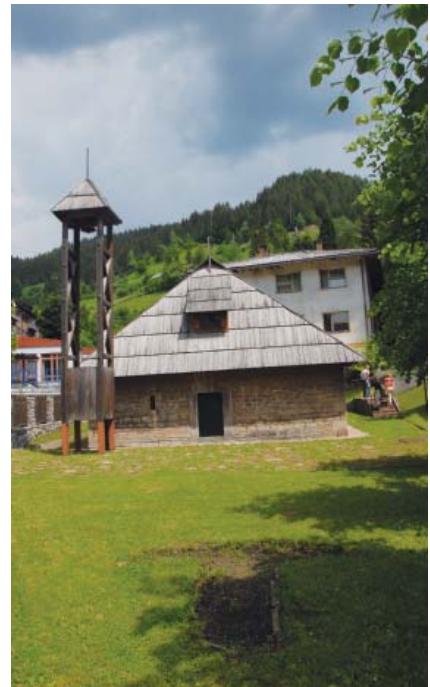
²⁶ Marko Semren, *Život i umiranje pod križem. Svjedočenje kršćanske i franjevačke duhovnosti bosanskih franjevaca*. Svjetlo riječi, Sarajevo, 2000, str. 125

KARTA KATOLIČKIH ŽUPA U BOSNI I HERCEGOVINI 1762.

likari, pravni i politički predstavnici i zaštitnici, te savjetnici u svakodnevnim poslovima kao što je čak poljoprivreda, zanatstvo i slično. S pravom onda Ivan Lovrenović zaključuje da „nije pretjerano reći da bez fratara katoličko-hrvatski svijet u Bosni i Hercegovini za dugih stoljeća svoje starije povijesti ne bi imao drugih, viših oblika života od svakodnevnoga biološkog vegetiranja“.²⁷

Već nam je dobro poznato kako se u doba osmanske vladavine nisu mogli podizati novi crkveni objekti te se sva građevinska djelatnost svodila uvejk iznova samo na obnavljanje onoga što je ranije postojalo. A nakon odcjepljenja provincije sv. Ivana Kapistrana 1757. godine, postojala su samo spomenuta tri samostana, šest većih i skromnih prebivališta, trideset župa i dvije crkvice na župama (u Varešu i Podmilačju), a u župama 50.000 vjernika, koje je opsluživalo svega 150 svećenika.²⁸

Stara crkva u Varešu

²⁷ Ivan Lovrenović, *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291-1991*, Sarajevo, 1991, str. 13

²⁸ Usp. Fra Martin Nedić, *Stanje redodržave Bosne Srebrene*, Đakovo, 1884, str. 80

Stara crkva sv. Ive u Podmilačju

O stanju u Bosni i poteškoćama franjevaca na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće fra Martin Nedić piše: „Župnici su po selih stanovali u kućah drvenjara, njegdje u šumah, njegdje bome i u gudurah. To su činili rad zlikovaca, koji su jim svagdje zasiedali. Kućice one po šumah imale su dvie sobice sa malimi prozorčići, još je bila jedna sobica, a to je bila kapela. Takva kapelica imala je zaklopce kô turski dućani, pa bi se zaklopci svetkovinom otvorili, da puk uzmogne vidjeti misećeg svećenika... Riedko je svećenik svetkovinom doma misio, nô obično na groblju i to medju četiri kolca stavio na daske *altare portabile*,²⁹ a ozgor ga nadkriv granjem, a po granju razstriel kabalice, pokrovce i cilime. U Posavini samo smjedoše kršćani po grobljih kapelice sagraditi i groblja svoja ogradom ogradit, po drugih mjestih to se nije smjelo od Turaka činiti“.³⁰

²⁹ Prijenosni oltari

³⁰ Nedić, *nav. dj.*, str. 91-92

Franjevački samostan
i nova župna crkva u Dubravama

Ovom tužnom stanju sa samostanima, crkvama i župnim kućama dodajmo i problem nedovoljnog broja pastoralnog svećenstva u tadašnjoj bosanskoj franjevačkoj provinciji. A trebalo je ipak opsluživati nemali prostor cijele Bosne i Hercegovine. Nerijetko je na doista golemom prostoru jedne župe djelovao samo jedan svećenik i bila mu je onda nužna pomoć. Stoga su fratri bili primorani poduzimati česta putovanja i biti putujući pastoralni radnici, kako se to može vidjeti upravo u slučaju fra Lovre Milanovića. Na tim putovanjima često su bili izvrgnuti pljuskovima kiše, snijegu, bespuću, prijelazima preko rijeka bez mostova, izloženi opasnostima od napadaja hajduka... Moglo bi se, čini se, reći kako je fra Lovro žrtva upravo takva načina pastoriziranja. Poginuo je idući iz svoje župe Tramošnica pomoći svom stricu fra Franji Milanoviću, koji je bio u župi Bijela (Dubrave); poginuo je zbog drugoga, bez obzira koje je mišljenje o razlozima njegova putovanja ispravno!

A što se samog pastoralnog djelovanja tiče, u ovoj bi se prigodi moglo spomenuti kako su se fratri, uza sve ostalo, služili i uvođenjem franjevačkih pobožnosti kako bi duhovno obogatili svoj bosanski puk. Tako su radili na širenju euharistijske pobožnosti, pobožnosti mlađih nedjelja, pobožnosti Srcu Isusovu, puta križa, pobožnosti Blaženoj Djevici Mariji i drugim svecima, Gos-pina plača, obiteljske redovite zajedničke molitve...

Narodna nošnja iz Dubrava

Prerano ostao bez roditelja

Fra Lovro Milanović rođen je 22. svibnja 1777. godine³¹ u Sarajevu; na krštenju dva dana kasnije roditelji Anto i Katarina rođ. Strukić dali su mu ime Stjepan.³² Kum je bio Nikola Vareničić, a sakrament krštenja 24. svibnja podijelio je sarajevski župnik fra Gabrijel Mihatović i tom prigodom u Maticu krštenih upisao: *Ego f. Gabriel Mihatovich a Saraevo Par. Bap. Infantem die 22 eiusdem mentis natum ex legitimis Catholicis conjugibus Scit. Antonio Milanovich, et Catharina Strukich cui nomen imposui Stephanus. Levantem ipsum Nicolaus Varenicich.*³³

U Sarajevo se fra Lovrin otac Anto doselio iz Gabele u Hercegovini. Stoga se, uz njegovo redovito prezime Milanović, pokatkad može susresti i prezime Gabelić odnosno nadimak Gabela.³⁴ Kad se doselio u Sarajevo, Anto je najvjerojatnije bio neoženjen i onda upoznao Katarinu po čijem bi se prezimenu Strukić moglo zaključiti da je podrijetlom iz Kreševa, ali i iz Sarajeva, gdje je, u Latin-luku, u drugoj polovici 18. stoljeća bilo obitelji s prezimenom Struko.³⁵

Da nije rođen u Gabeli, kako neki malobrojni povjesničari pišu, nego u Sarajevu, ponajprije svjedoči Matica krštenih župe Sarajevo, a onda i fra Lovro sam kada potpisuje izjavu nakon što je obučen u franjevački habit i kaže: *Ego Puer Stephanus Milanovich a Saraevo,*³⁶ te kada upisujući podatke o obavljenom

³¹ Arhiv franjevačkog samostana u Kreševu (FSK), k. 469, *Matica krštenih župe Sarajevo 1767-1856*. Pogrešno piše fra Mato Mikić u svojoj *Arkivi*, knjiga 1, str. 367 da je rođen 1776. Generalne konstitucije Reda manje braće iz fra Lovrina vremena, uskladene s općim crkvenim pravom, tražile su da se u novicijat primaju kandidati s navršenih 15 godina. Budući da je rođen 1777. godine, imaju pravo i *Knjiga novaka* sutješkog samostana u kojoj piše da je 1792, u trenutku oblačenja franjevačkog habita, fra Lovro imao 15 godina, a i *Nekrologij* Provincije koji tvrdi da je, u trenutku pogibije, imao 30 godina. Također je pogrešno kao godinu njegova rođenja pisati 1778, kako je sada napisano na njegovu nadgrobnom spomeniku u groblju u Turiću.

³² Na hrvatskom to znači: *Ja fra Gabrijel Mihatović iz Sarajeva, župnik, krstio sam dijete koje je rođeno 22. istog mjeseca iz zakonitog katoličkog braka Ante i Katarine rođ. Strukić koji su mu dali ime Stjepan. Kum je bio Nikola Vareničić.* - Usp. FSK, k. 469, *Matica krštenih Sarajevo*.

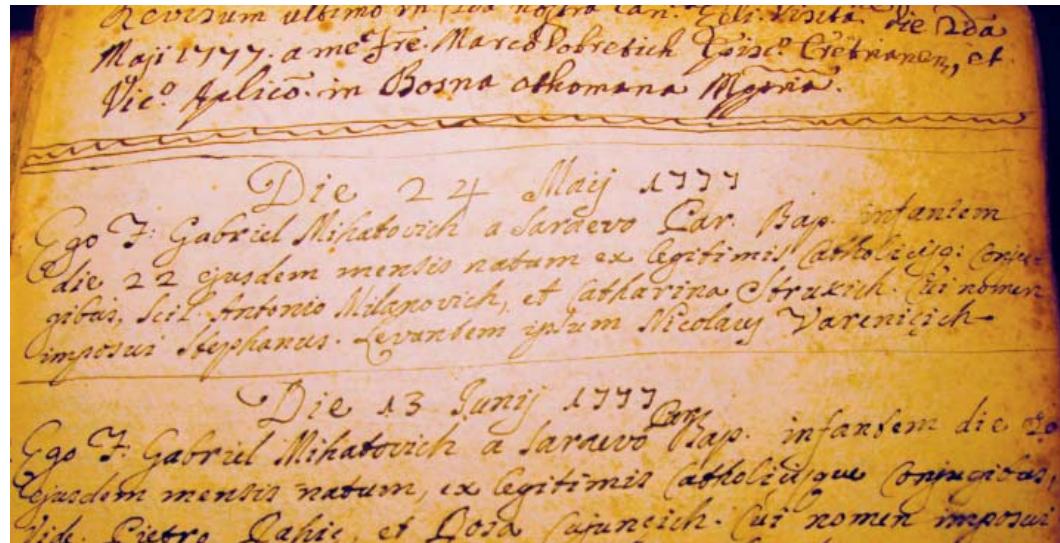
³³ FSK, k. 469, *Matica krštenih Sarajevo*

Ubilježba krštenja
Stjepana Milanovića
u Matici krštenih župe Sarajevo

³⁴ U popisu katoličkog stanovništva koji je napravio apostolski vikar (biskup) fra Pavao Dragičević (1741-1743) prezime Milanović zabilježeno je samo u livanjskim selima Komorani i Lištani. U Komoranima su tada živjele dvije obitelji s ukupno 20 članova, a u Lištanima (tadašnji Chiukovac) jedna obitelj s dvanaest članova. - Vidi: Luka Đaković, *Prilozi za demografsku i onomastičku gradu Bosne i Hercegovine*, I. u: Građa, knjiga XXIII, Sarajevo, 1979, str. 53

U knjizi *Prezimena zapadne Hercegovine* navodi autor Milan Nosić da se prezime Milanović kod Hrvata nalazi samo u selu Mirci odnosno Mirke kod Jablanice. Među Bošnjacima rodovi Milanovića su u Dretelju, Doljanima, Dūgama i u Prozoru. - Vidi: Milan Nosić, *Prezimena zapadne Hercegovine*, Rijeka, 1998, str. 303.

A usvojioj podebljkoj knjizi o hercegovačkim prezimenima Risto Miličević piše da se katoličko prezime Milanović nalazi u Aladinićima pokraj Stoca. „Zovu ih i Keči“, kaže Miličević i nastavlja da su im preci prije pedeset godina onamo došli „za daka u dume (svećenike) iz Kreševa“. Navodi dalje kako Milanovića ima i u Dugama kod Prozora, gdje su 1922. preselili iz Boljkovca u „bugojanskom srežu“. No ne spominje da ih sada ima ili ih je nekad bilo i u Gabeli. (Usp. Risto Miličević, *Hercegovačka prezimena*, Beograd, 2005, str. 498).

krštenju ili vjenčanju u Maticu krštenih odnosno vjenčanih župe Velika za sebe kaže da je iz Sarajeva (*ex Seraio*).³⁷ Isto tvrdi i *Arkiva fra Mate Mikića*, u kojoj piše: *P. Laurentius Milanović a Sarajevo*.³⁸ Da je iz Sarajeva, također svjedoče i *Nekrologij* franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci, u kojem stoji: *p. Laurentius Millan Sarajensis i Imenik klera i župah nadbiskupije Vrhbosanske i biskupije banjalučke za godinu 1883.* u kojemu čitamo: *u Turiću je pokopan svećenik Lovro Milanović, rodom iz Sarajeva...*³⁹ Tako pišu i fra Martin Nedić u svom djelu *Stanje redodržave Bosne Srebrenе*⁴⁰ i fra Julian Jelenić u svom vrlo poznatom djelu *Kultura i bosanski franjevci...*⁴¹

Nedugo poslije rođenja maloga Stjepana roditelji su opet promijenili mjesto boravka, preselili su se ovaj put u Kraljevu Sutjesku, gdje je njegov otac Anto, u franjevačkom samostanu kod fratara, našao nekakvo zaposlenje. No radio je kratko vrijeme. Jer, njegovo se ime, kao i ime njegove supruge Kate, nalazi u podugačkom popisu umrlih od pošasti kuge koja je krajem 18. i početkom 19.

stoljeća katastrofalno poharala župu Kraljevu Sutjesku. Nama danas, u vrijeme vrlo razvijene tehnologije i podignutih toliko zdravstvenih ustanova, izgleda doista nevjerojatno da je, recimo, u jednoj epidemiji, prvoj od tri, samo od lipnja do prosinca 1783. godine iz župe umrlo čak 898 osoba ili pak samo u listopadu 264 osobe. A župa je, skupa sa sadašnjim župama Borovica, Kakanj i Vukanovići, brojila oko 2.500 vjernika. Fra Lovrin otac Anto umro je 10. studenog u 50, a majka Kata 29. listopada 1783. u 45. godini života.⁴²

Osim njegovih roditelja, umrli su tada i fra Lovrin brat Ivan (21 godina), te sestre Marija (7) i Ivka (nepoznat broj godina).⁴³ Tako je fra Lovro vrlo mlad, kao dječak od svega sedam godina, ostao bez roditelja i najbliže rodbine. Nije nam poznato je li imao još braće i sestara. Ali je do naših dana ostala usmena predaja da je njegov otac služio kod frataru u samostanu.⁴⁴

³⁵ Usp. Đaković, *nav. dj.*, str. 68. Naime, prema popisu katoličkog stanovništva koji je 1743. napravio biskup fra Pavao Dragičević u vrijeme svoga kanonskog pohoda bosanskim župama u Sarajevu je tada živjela obitelj Mate Struke s ukupno sedam članova: četiri odrasle osobe i troje djece. Istodobno je u Kreševu živjela također samo jedna obitelj s prezimenom Strukić: obitelj Franje Strukića s dvije odrasle osobe.

³⁶ Usp. *Knjigu novaka*, Zp 1

³⁷ Matica krštenih Plehan, sv. II, 1805-1829. Valja svakako spomenuti da je ovu Maticu krštenih počeo voditi kao župnik upravo fra Lovro Milanović. Usp. također Maticu vjenčanih Plehan, sv. 1796-1831. U obje matice on se potpisuje ovako: *Ego Fr. Laurentius Millanovich ex Serajo Parochus.*

³⁸ Usp. Arkiva fra Mate Mikića, knjiga 1, str. 367

³⁹ Imenik klera i župah nadbiskupije Vrhbosanske i biskupije banjalučke za godinu 1883., Sarajevo, 1882, str. 41

⁴⁰ Nedić, *nav. dj.*, str. 107

⁴¹ Fra Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, sv. II, Sarajevo, 1912, str. 108

Franjevački samostan i crkva u Kraljevoj Sutjeski

⁴² Bernardin Matić, *Podaci o velikim pomorima kuge u Maticama umrlih župe Kraljeva Sutjeska*, u: Bosna franciscana, god. VIII, Sarajevo, 2000, br. 13, str. 375. Fra Bernardin nam također u svom tekstu prenosi prosudbu kroničara Mirčete da je od kuge 1782-1794. pomrlo u Bosni oko 20.000 katolika, a ostalih (pravoslavaca, muslimana i židova) i do 100.000. Još strašnija je, kaže fra Bernardin, bila kuga 1813-1817. (treća epidemija) kada je izumrla polovica katoličkog pučanstva. Prva epidemija bila je 1798. godine. Iste podatke o umrlima donosi i fra Ignacije Strukić, a komentirajući zašto je i kako došlo do praznina u kronici kreševskog samostana, on piše: „Zato u kroniki našega inače revnoga ljetopisca nastaje stanka od tri godine, jer se, kako veli, posried tolike žalosti, koja radi harajuće poštasti paraše srce svakoga rodoljuba, nije nikomu mili lo pisati i crtati krvave dogadjaje“. - Fra Ignacij Strukić, *Povjestničke crticice Kreševa i franjevačkoga samostana*, Sarajevo, 1899, str. 81.

⁴³ Isto. Sestra Ivka umrla je 19. kolovoza, brat Ivan 24. listopada i sestra Marija 4. studenog 1783. godine. Inače, kuga je te godine snažno harala i u Kreševu, Fojnici, Zenici i Travniku.

⁴⁴ U svom pismu koje je uputio fra Kruni Pejičiću, školskom kolegi i tadašnjem župniku u Gornjoj Tramošnici, spominje fra Bernardin Matić kako mu je fra Peregrin Brković rekao „da je otac fra Lovrin služio kod fratara i umro ovdje u Sutjesci te pokopan u kužnome groblju“. Pismo je fra Kruno primio 5. prosinca 1957.

Stopama svoga strica

U novonastaloj i nimalo zavidnoj situaciji poslije smrti njegovih roditelja nije isključena mogućnost - naprotiv, vrlo je vjerojatna - da je otad najveću brigu o malom Stjepanu vodio njegov stric fra Franjo Milanović. Fra Franjo iz Gabele,⁴⁵ kako redovito piše uz njegovo ime, bio je u franjevačkom samostanu u Kraljevoj Sutjesci najprije samostanski vikar od 1786. do 1788. godine,⁴⁶ a potom i gvardijan od 1790. do 1792. godine⁴⁷ te je malo-pomalo usmjeravao svoga mладog bratića svojim stopama odnosno prema franjevačkoj zajednici.

I tako je onda dječak Stjepan 27. svibnja 1792. godine,⁴⁸ u svojoj petnaestoj godini, stupio u franjevački red i uzeo ime fra Lovro. Odijelo asiškoga siromaha mu je "pred velikim oltarom sv. Ivana Krstitelja u Sutjesci",⁴⁹ prema izričitom dopuštenju onodobnog provincijala fra Franje Gracića, obukao fra Grgo Ilić iz Vareša, bivši provincijal Bosne Srebrenе i bivši generalni definitor. Istoga dana, zajedno s njim, franjevački habit obukao je i Ilija Maračić iz Slapnice pokraj Kraljeve Sutjeske, koji je bio godinu dana stariji, a uzeo je ime fra Andrija. Među potpisnicima je izvješća o spomenutom događaju, uz odgojitelja novaka i druge članove sutješke samostanske obitelji, i fra Lovrin stric fra Franjo Milanović.⁵⁰

Svršivši godinu dana novicijata u Kraljevoj Sutjesci, fra Lovro je, opet zajedno s fra Andrijom, položio 27. svibnja 1793. svečane zavjete u ruke mjesnog gvardijana fra Marka Mijatovića.⁵¹ I to je bilo po izričitom dopuštenju provincijala Gracića.

⁴⁵ Tako, na primjer, fra Mato Mikić redovito i jednostavno fra Lovru naziva Gabela. Vidi: *Arkiva*, knj. IV, pok. 9, 1854, str. 90

⁴⁶ Usp. *Arkiva*, knj. II, 1854, str. 22-23. Za samostanskog vikara izabran je najprije na kapitulu 24. studenog 1786., a onda i na kapitulu 14. rujna 1787. godine u Kreševu.

⁴⁷ Usp. *Arkiva*, knj. II, 1854, str. 24. Za gvardijana je izabran na provincijskom kapitulu u Fojnici 24. svibnja 1790. godine.

⁴⁸ Ovaj je datum preuzet iz *Knjige novaka* i čini se da je on točniji od onoga što ga donosi fra Mato Mikić u svojoj *Arkivi*; fra Mato, naime, piše da se oblačenje dogodilo 27. ožujka. Ovo ne bi trebalo biti točno, nego 27. svibnja budući da je fra Lovrino polaganje zavjeta bilo 27. svibnja 1793. kako i fra Mato piše. Uobičajeno je, naime, da polaganje zavjeta bude nakon provedenih točno godinu dana novicijata. Zašto bi se na zavjetovanje čekalo još dva mjeseca?!

⁴⁹ *Knjiga novaka*, Zp 1

⁵⁰ Svi podaci su iz spomenute *Knjige novaka*, Zp 1

⁵¹ *Isto*

⁵² Usp. Marko Karamatić, *Franjevačka provincija Bosna Srebrena (Šematizam)*, Sarajevo, 1991, str. 10. Kada se pojavio problem sa školovanjem bosanskih franjevačkih kandidata u nekim od gradova u Italiji, nakon što su talijanske vlasti 1783. zabranile studij u svim talijanskim državicama osim u papinskoj i nakon što je 1796. Napoleon zauzeo Italiju, apostolski se vikar fra Augustin Botoš-Okić obratio caru Josipu II. s molbom da se bosanski klerici školuju u austrijskim zemljama i da im on pruži finansijsku pomoć. Car je 1785. odredio svotu od 107.700 forinti iz zaklade koja je pripadala svetim mjestima u Palestini na način da se godišnje kamate od 4% upotrijebi u tu svrhu. Ovoj svoti dodao je mađarski grof Niczky još 12.000 forinti, te je ukupni godišnji prihod u tu svrhu iznosio 4.760 forinti. (Usp. Fra Martin Nedić, *Stanje redodržave Bosne Srebrene*, Đakovo, 1884, str. 88-89; Ignacije Gavran, *Suputnici bosanske povijesti*. Sedam stoljeća djelovanja bosanskih franjevaca. Sarajevo, 1990, str. 88; Andelko Barun, *Svjedoci i učitelji*. Povijest franjevaca Bosne Srebrenе, Sarajevo-Zagreb, 2003, str. 376)

⁵³ Fra Lovrina imena, naime, nema ni u jednom popisu župnika tadašnjih posavskih župa kako ih donosi fra Mato Mikić u svojoj *Arkivi*.

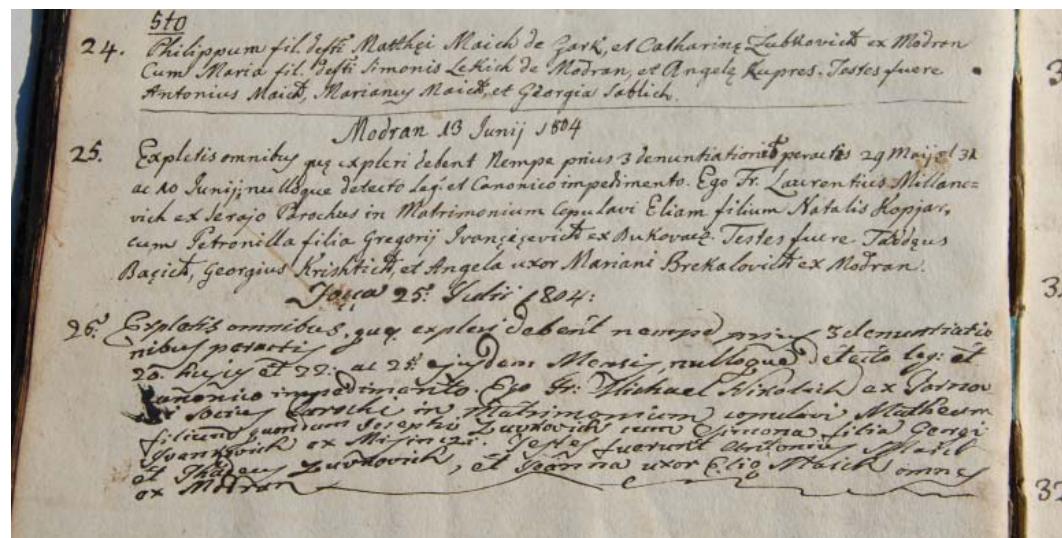
⁵⁴ *Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae*, II, str. 154

Zasad nam nije poznato gdje je pohađao filozofsko-teološki studij. Najvjerojatnije je to bilo u nekoj od austrougarskih zemalja jer su upravo u njegovo vrijeme bosanski franjevački studenti, budući da u Bosni još uvijek nije bilo organiziranih franjevačkih visokoškolskih ustanova za spremanje svećenika, počeli odlaziti na filozofsko-teološki studij u neku od tih zemalja. Naime, nakon podjele Provincije 1757. godine, kada se od Bosne odvojila Provincija svetoga Ivana Kapistrana u zemljama pod Austrijom, bosanska je franjevačka provincija ostala bez vlastitih filozofskih i bogoslovnih učilišta. Svoje kandidate za svećenike neko su vrijeme na studij pretežno slali u Italiju, ali se onda pojavio problem njihova uzdržavanja i postajao sve većim. Stoga od godine 1785. franjevci koriste zakladu cara Josipa II., na temelju koje se određen broj bosanskih kandidata sve do zadnjih desetljeća 19. stoljeća školovao u austrougarskim zemljama, po Hrvatskoj i Mađarskoj, ali je jedan dio i dalje studirao u Italiji.⁵²

Jednako tako nije nam poznato kad je fra Lovro zaređen za svećenika i u kojoj je župi pastoralno djelovao kao svećenik prvih godina nakon svoga ređenja za svećenika; djelovao je najvjerojatnije negdje u Bosanskoj Posavini, ali ne kao župnik, nego možda kao kapelan.⁵³ Znamo, međutim, da je na kapitularnom kongresu, slavljenom 14. lipnja 1803. godine pod predsjedanjem provincijala fra Augustina Pejčinovića u samostanu Svetoga Duha u Fojnici, postavljen za samostanskog vikara i kapelana u Kraljevoj Sutjesci.⁵⁴

Župnik u Velikoj

Potom je fra Lovro bio župnik u župi Velika od 1804. do 1806. godine.⁵⁵ No od vremena do vremena, već prema pastoralnoj potrebi i pozivu mjesnog župnika fra Petra Marojevića dolazio je fra Lovro u golemu župu Velika i prije nego je postao tamošnjim župnikom te pomagao svećenicima u podjeljivanju sakramenata ili u nekim drugim poslovima. Tako, prema maticama krštenih,

⁵⁵ Vidi popis župnika župe Velika u: O. fra Vjekoslav Zirdum, *Plehan i okolica*. Prigodom 100-godišnjice župe na Plehanu (Poseban otisak). Sarajevo, 1957, str. 17. Također: Fra Mato Mikić, *Arkiva*, knj. IV, pok. 9, 1854, str. 90.

Kao župnik u župi Velika fra Lovro se prvi put upisuje u Matici vjenčanih 13. lipnja 1804. kada ubilježava jedno vjenčanje

⁵⁶ Krstio je Ivana, sina Ivana Čička i Lucije rođ. Miloš; dječak je rođen 20. prosinca 1803. godine - usp. *Matica kršćenih*, sv. I, 1768-1805.

⁵⁷ Ovdje je krstio Juru, sina Bartolomeja i njegove žene Uršule rođ. Rakić; dječak je rođen 12. ožujka 1804. godine - usp. *Matica kršćenih*, sv. I, 1768-1805.

⁵⁸ Usp. *Matica kršćenih*, sv. I, 1768-1805.

bilježimo da je, kao samostanski vikar u Kraljevoj Sutjesci, krštavao: jedno dijete u Sočanici 22. prosinca 1803. godine,⁵⁶ drugo u Johovcu 19. ožujka 1804. godine;⁵⁷ također je krštavao u Foči 20. ožujka 1804. godine.⁵⁸

Selo Velika zavuklo se među njive i šumarke na brežuljcima dvanaestog kilometra prometnice što od Dervente vodi u Doboј, sklonilo se svega dvjestotinjak metara daleko od ceste s lijeve strane. Ne zna se točno kad je ustavljena župa Velika, ali je to gotovo sigurno bilo prije 1737. godine. Spominje je, naime, biskup i apostolski vikar fra Mato Delivić u svom izvješću koji je upravo te godine poslao Svetoj Kongregaciji za raširenje vjere u Rim. Župa je u to vrijeme bila doista prostrana, a opsluživao ju je samo jedan svećenik. Protezala se, naime, na području sjeverno od Dobaјa s lijeve strane rijeke Bosne do Bosanskog Šamca, te uzvodno uz Savu do Dubočca. Nakon što ju je 1742. počeo biskup fra Pavao Dragičević i sagledao stanje u njoj, otada je opslužuju dva svećenika. Jedan je djelovao u župi Velika koja je brojala osam sela sa 107 obitelji i u njima 327 djece (ukupno 956 osoba); drugi u tada nanovo uspostavljenoj župi Podvučjaku koja je imala dva sela sa 44 obitelji i u njima 210 odraslih članova i 97 djece.⁵⁹

Za ova prostrana područja broj vjernika, čini se, doista nije bio velik. No valjamo znati kako je samo četrdesetak godina ranije ovaj kraj bio tako pust da se u njemu, kako piše fra Vjekoslav Zirdum, „nije čuo naš jezik, naša molitva i pjesma, a čitava bosanska Provincija bila je u veoma bijednom stanju“.⁶⁰ Takvo je stanje bilo nakon što je 1697. godine Eugen Savojski prešao Savu kod Bosanskog Broda i krenuo dolinom Bosne do Sarajeva, koje je zapalio, a franjevce i mnoštvo od oko 40.000 ljudi poveo sa sobom u prekosavske zemelje.⁶¹

Stanje se, međutim, ubrzo iz godine u godinu popravljalo, broj se vjernika povećavao, a opseg pastoralnih poslova rastao. Tako je već 1776. godine, prema izvješću biskupa fra Marka Dobretića, u župi Velika 380 kuća i 3.349 vjernika. Sada u njoj djeluju tri svećenika. Broj se vjernika, očito je, još više povećao

⁵⁹ Usp. O. fra Vjekoslav Zirdum, *nav. dj.*, str. 10-11.

⁶⁰ Fra Vjekoslav Zirdum, *nav. dj.*, str. 8

⁶¹ Isto

kada je u župu prvih godina 19. stoljeća počeo dolaziti fra Lovro Milanović i pomagati svećenicima u raznovrsnim pastoralnim poslovima koje oni nisu stizali sami obaviti.

Dodajmo na kraju ovoga vrlo kratkog povijesnog presjeka župe Velika još samo da su se, kako onda tako i danas, katoličke župe redovito nazivale prema nazivu mjesta u kojem je bilo njezino sjedište. Tako je i s Velikom. No iz Velike je, zbog nesigurnosti boravka svećenika u njoj, sjedište župe 1796. preneseno u Modran, a župa je i dalje najčešće nazivana župa Velika. Istina, često se u dokumentima, a posebice u nekrologijima, spominje i kao župa Modran. U ovom kontekstu je zacijelo zanimljivo spomenuti kako selo Velika i danas postoji, ali u njemu odavno nema katoličkog življa; opravdano je pitanje je li ga bilo i u vrijeme kada je davalо ime golemoj župi. Stvarno sjedište župe najvjerojatnije je, kako piše povjesničar Marko Karamatić, i tada bilo u Modranu.⁶²

Ni u Modranu iz istih razloga nije sjedište župe ostalo zadugo, preseljeno je u Zelenike najvjerojatnije između 1829. i 1831. godine, a župa se prema imenu sela sada nazivala Zelenike. U Zelenikama su franjevci boravili svega dvadesetak godina. Konačno su 1853. sjedište župe prenijeli na brežuljak Plehan i otad se ona do danas zove župa Plehan.⁶³

Župa Velika je i početkom 19. stoljeća, u vrijeme župnikovanja u njoj fra Lovre Milanovića, svojim prostranstvom bila također doista golema. Za ilustraciju rečenoga navest će samo koliko je i koje su na tom istom prostoru župe danas: Bijelo Brdo, Bosanski Brod, Bukovica, Cer, Derventa, Foča, Gornja Močila/Sijekovac, Kolibe, Koraće, Kulina, Novo Selo, Plehan, Veliki Prnjavor/Sočanica i Žeravac.

Kao župnik fra Lovro je u ovako veliku Veliku došao u lipnju 1804. godine. Potvrđuju to njegove ubilježbe u maticama krštenih, vjenčanih i drugim župnim knjigama. Tako, na primjer, prvi put se upisuje u Maticu vjenčanih 13. lipnja 1804. godine kada je u Modranu vjenčao Iliju sina Bože Kopjara (danas

⁶² Karamatić, *nav. dj.*, 1991., str. 165

⁶³ Prema: Fra Vjekoslav Zirdum, *nav. dj.*, str. 12-13; Marko Karamatić, *nav. dj.*, str. 165

Sadašnji "samostan" na Plehanu

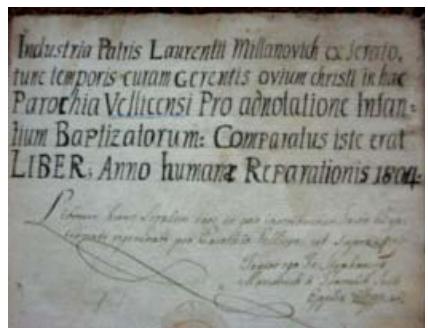

⁶⁴ Matica vjenčanih Plehan, sv. 1796-1831, br. 25 za 1804. godinu

⁶⁵ To znači: Ja fra Lovro Milanović iz Sarajeva župnik

⁶⁶ Matica vjenčanih Plehan, sv. 1796-1831, br. 34-45 za 1804. godinu.

Početak Matice krštenih
župe Velika koju je započeo voditi
župnik fra Lovro Milanović

Kopljar) s Petronilom, kćeri Jure Ivančevića iz Bukovca. Svjedoci na vjenčanju bili su Tadija Bašić, Jure Krištić i Andja, žena Marijana Brekalovića.⁶⁴

Fra Lovro se u maticama redovito potpisuje: *Ego Fr. Laurentius Millanovich ex Serajo Parochus*,⁶⁵ ali je pokatkad znao dodati i da je on župnik modranski, kako je to učinio 5. studenog 1804. kada je također u Modranu vjenčao 12 mlađih bračnih parova.⁶⁶ Fra Lovro i jest zapravo bio modranski župnik, jer je u njegovo vrijeme sijelo župe bilo u Modranu, a župa se i nazivala Modran.

Kao župnik u Velikoj odnosno Modranu opremio je sakramentima umirućih i 24. siječnja 1806. pokopao fra Miju Nikolića, mladog župnika u Koraću.

Fra Mijo je umro ne navršivši ni 27 godina života, a u ovoj župi bio je samo nepunu godinu dana. Prije nego što je imenovan za župnika u Koraču, bio je kapelan u župi Velika, u kojoj je župnikovao upravo fra Lovro Milanović.⁶⁷ Stoga mu je fra Lovro s najvećom, doista bratskom ljubavlju podigao spomenik na grobu dovezavši o svom trošku kamen s Plehana i isklesavši natpis na njemu. Osim toga, fra Lovro je, zajedno sa župljanim Koraća, ogradio grobove petorice pokojnih svećenika pokopanih u koračanskom groblju na Gornjoj Barici. Ova je ograda tijekom vremena potpuno zanemarena i nestala, pa su se svećenički grobovi u groblju jedva mogli pronaći.⁶⁸

Tako je manje-više bilo sve do 1989. kada je za župnika u Koraće došao fra Ilija Jerković, koji je, obnavljajući groblje i kapelicu u njemu, pronašao i obnovio fratarske nadgrobne spomenike postavivši ih u vrhu nove zajedničke fratarske grobnice.⁶⁹ No u vrijeme nedavnog rata (1991-1995) ovi vrlo stari i vrijedni spomenici ponovno su jako stradali; nepoznat netko ih je, naime, polomio i povala nedaleko od grobnice!

U župi Velika ostao je fra Lovro kao župnik do kolovoza 1806. godine kada ga je u istoj službi naslijedio fra Andeo Dugonjić iz Vareša. Fra Lovrin zadnji upis u veličansku župnu *Maticu krštenih*, koju je inače sam započeo voditi, bio je 13. kolovoza kada je u Derventi krstio dvoje djece. Najprije je krstio djevojčicu Anu, rođenu 31. srpnja, kći Nikole Mijatovića i Katarine rođ. Matković iz Živinica, a potom dječaka Antu, rođenog 2. kolovoza, sina Jure Skopljakovića i Kose rođ. Zirdum iz Modrana.⁷⁰

Nadgrobni spomenik fra Mije Nikolića

⁶⁷ Do ovoga se podatka može doći na osnovi ubilježbi krštenja koja je u župi Velika obavio fra Mijo Nikolić (*Matica krštenih Plehan*, sv. II, 1805-1829).

⁶⁸ *Arhiv franjevačkog samostana Plehan, Matica umrlih župe Koraće (1784-1850)*. Također: O. fra Vjekoslav Zirdum, *Plehan i okolica, u: Dobri Pastir, god. VIII, sv. I-IV, Sarajevo*, 1957, str. 107-109

⁶⁹ Prema usmenom kazivanju fra Ilije Jerkovića autoru ovoga teksta 27. svibnja 2006. godine.

⁷⁰ *Matica krštenih*, sv. II, Plehan, 1805-1829.

Kapelan ili župnik u Tramošnici?

Na svom redovitom provincijskom kapitularnom kongresu 14. svibnja 1806. odredila je uprava bosanske franjevačke provincije da nova župa fra Lovrina pastoralnog djelovanja bude župa Tramošnica. Kongres je održan u samostanu sv. Katarine u Kreševu, a predsjedao mu je provincijal fra Mato Ivekić.

Župa Tramošnica je jedna od starijih župa na prostoru sjeveroistočne Bosne između Gradačca, Bosanskog Šamca i Modriče. Nastala je najprije kao kapelanijska odvajanjem od župe Bijela 1784. i otada ima svoje matice. Župom je proglašena 1802. godine. Svakako treba reći kako je Tramošnica kao župa postojala i u 17. stoljeću, a pastoralno su je opsluživali franjevci iz samostana Modriča. Nakon velikog iseljavanja katolika iz Bosne u vrijeme Bečkog rata župa se ugasila.

Godine 1840. sagrađena je drvena kapela (župna kuća), za koju je titularni biskup đakovački Ivan Matizović darovao sliku Gospe od Andjela, zaštitnice župe. Na mjestu ove kapele podignuta je 1868-1870. crkva kojoj je dograđen zvonik 1874. godine. Nova crkva podignuta je 1888. u neogotičkom stilu; zamalo napunivši stotinu godina života ona je srušena 1985. jer se od 1974. do 1979. godine već sagradila crkva koja je dočekala nedavni rat.

Sadašnja župna crkva
u Gornjoj Tramošnici

Stara župna crkva
u Gornjoj Tramošnici

Kada je u župu Tramošnica došao fra Lovro Milanović, ona je imala blizu 2.000 vjernika. Zbog njezinoga golemog prostranstva tijekom 19. stoljeća od Tramošnice su odvajanjem nastale dvije nove župe: najprije 1803. Garevac, čije je sjedište 1889. preneseno u Modriču, te 1868. godine Gradačac. I u 20. stoljeću ona je dijeljena: kazali smo već da je 1968. od njezina teritorija načinjena župa Turić, a 1973. godine odvojena je Tramošnica Donja. Matična se župa sada zove Gornja Tramošnica.

U vrijeme nedavnog rata u obje su Tramošnice teško stradale i župne crkve i župne kuće. No marom i upornošću dvojice župnika, fra Valerija Stipića i fra

Marijana Oršolića, ali i drugih ovdašnjih franjevaca, crkve su u potpunosti obnovljene, a u kućama se vrlo ugodno i udobno živi.

Fra Lovrino pastoralno djelovanje u župi Tramošnica bilo je vrlo kratko, svega nepunih pet mjeseci, od kolovoza 1806. do početka veljače 1807. godine kada je mučki ubijen. Čim se počne govoriti o fra Lovrinu boravku i pastoralnom djelovanju u tramošničkoj župi, odmah nam se neizbjegno nameće jedno stvarno pitanje: je li uprava Provincije imenovala fra Lovru župnikom u Tramošnici odnosno u kakvom je svojstvu on ondje bio i djelovao?

Na pitanje nije nimalo lako odgovoriti. Jer, u manje-više svim kasnijim izvješćima i bilješkama o njegovu ubojstvu piše da je bio tramošnički župnik. No malo poduzi službeni popis župnika ove drevne župe, koji se nalazi u njezinu arhivu, uopće ne spominje fra Lovrino ime; kao župnika u Tramošnici 1806. i 1807. godine popis navodi fra Dominika Grgića.⁷¹ Kako ćemo malo kasnije moći pročitati, *Nekrologij sutješkog samostana* ne spominje da je bio župnik, nego da je bio samo „dušobrižnik u Tramošnici“. Isto tako piše i *Nekrologij kreševskog samostana* (1834), kao i *Franjevački martirologij*.⁷²

Istodobno, *Nekrologij za samostan svetih apostola Petra i Pavla u Livnu* kaže da je bio *mjesni župnik*. Jednako tako i fra Mato Mikić 1853. u svojoj *Arkivi* piše da je „kao župnik Tramošnice pozvan od svoga rođaka fra Franje Milanovića“.⁷³ S druge pak strane svakako je zanimljivo da taj isti fra Mato, kada piše o tramošničkoj župi i pravi popis župnika župe Tramošnica, u njega ne unosi ime fra Lovre Milanovića. Pišući o njegovoj pogibiji, fra Martin Nedić odmah na početku svoga teksta kaže: „Godine 1807. bijaše u selu Tramošnici (gradački kotar) župnikom o. Lovro Milanović, rodom iz Sarajeva“.⁷⁴ Povodeći se najvjerojatnije za Nedićem i fra Mijo Vjenceslav Batinić u svojoj knjizi *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest viekova njihova boravka* kaže da je fra Lovro „tramošnički župnik“.⁷⁵

⁷¹ Sadašnji je župnik fra Valerije Stipić, koji je kao župnik nastupio 2000. godine, 48. župnik tramošničke župe u njezinh 204 godine postojanja.

⁷² Usp. *Franjevački martirologij*, str. 42

⁷³ Fra Mato Mikić, *Arkiva*, str. 367

⁷⁴ Nedić, *nav. dj.*, str. 107

⁷⁵ Fra Mijo Vjenceslav Batinić, *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest viekova njihova boravka*, Zagreb, 1887, str. 181

Blagoslov kamena temeljca 1974. za župnu crkvu u Gornjoj Tramošnici, koja je srušena u nedavnom ratu

⁷⁶ Pogledati, recimo, Maticu krštenih župe Tramošnica 1803-1827. broj 142. od 22. siječnja 1807.

⁷⁷ Pogledati Maticu krštenih Tramošnica, 1803-1827. od broja 29 pa dalje

⁷⁸ Fra Augustin Ćavarović, *Nasilna smrt i grob fra Lovre Milanovića*, u: Glasnik sv. Ante Padovanskoga, 1906, br. 4, str. 54

⁷⁹ Franjevački martirologij, str. 42

⁸⁰ Usp. Ljetopis župe Gornja Tramošnica, str. 6

Nemalu pomoć u rješavanju ovoga problema i u potrazi za točnim odgovorom na maloprije postavljeno pitanje možda nam može pružiti sam fra Lovro. On se, naime, ubilježavajući u Maticu krštenih župe Tramošnica obavljena krštenja sve do kraja 1806. godine, čak i kasnije,⁷⁶ potpisuje ili kao župnik župe Velika i pomoćnik samo u Tramošnici ili pak kao župnik Velike i istodobno pomoćnik u Tramošnici i Bijeloj.⁷⁷ Nigdje, dakle, nema njegova pisanih tragova da je župnik u Tramošnici, pa bismo mogli i zaključiti da ondje fra Lovro najvjerojatnije nikad nije ni bio župnik!

Zašto je upravo na spomendan sv. Blaža fra Lovro pošao u Bijelu odnosno Dubrave?

Postoje dvije teorije. Prema brojnim i uglavnom kraćim kasnijim zapisima o krvavom događaju u Turiću, u nekrologijima i u časopisima, najčešće se kao razlog njegova putovanja navodi pomoć stricu u ispovijedanju. No pokatkad se spominje i da je išao bolesniku te mu nosio svetu pričest. Jednu takvu predaju prenosi i fra Augustin Ćavarović koji piše da „narod drži da je fra Lovro kao župnik usput išao i k bolesniku, i da je nosio pres. Sakramenat, pa kad ga je Turčin Mujo susreo i ubio drže, da je presv. Ostija otišla u nebo“.⁷⁸ A i Franjevački martirologij jednostavno i precizno kaže da je „išao nekom bolesniku podijeliti sakramente, pa je ubijen od muslimanskog vojnika u mržnji prema vjeri“.⁷⁹ Istu tvrdnju ponavlja i *Nekrologij kreševskog samostana* iz 1834. godine: fra Lovro je ubijen „dok je žurio da providi smrtnog bolesnika“.

Zašto je zapravo taj čovjek ubio fratra? Narodna predaja kaže kako je Mujo ubio fra Lovru zato što on, prolazeći pokraj njega, nije sišao s konja i na taj mu način iskazao poštovanje. A fra Lovro to nije učinio, nastavlja predaja dalje, jer je nosio sakrament svete Pričesti.⁸⁰

Nesporno je, izgleda, jedino to da je bolesni stric fra Franjo pozvao fra Lovru i da je ovaj pošao k njemu. Franjevački povjesničari, kao što su fra Martin Nedić i fra Mijo Vjenceslav Batinić, svoje tekstove o krvavom događaju u

Turiću odnosno o fra Lovrinoj pogibiji završavaju tvrdnjom da je prostrana župa Tramošnica dugo godina poslije fra Lovrine smrti ostala bez svećenika. Tako je bilo sve dok sam kapetan Osman-beg Gradaščević nije obećao upravi Provincije da će svećeniku štititi život kad dođe u Tramošnicu.⁸¹

⁸¹ Usp. Nedić, *nav. dj.*, str. 107; Batinić, *nav. dj.*, str. 181

Obnovljene župna kuća i crkva sv. Ive Krstitelja u Donjoj Tramošnici

Turić - mjesto pogibije i štovanja

Na putovanje iz Tramošnice u Bijelu krenuo je fra Lovro sa svojim mladim pratiteljem, koji mu je inače posluživao kod oltara, a on ga je poučavao u pismenosti.⁸² Budući da je i prijekim putovima trebalo prijeći udaljenost od barem dvadesetak kilometara, pošli su jašući na konjima. Dok su polako prolazili kroz selo Turić, kroz jedan od njegovih pet zaselaka zvani Staro Selo, susreo ih je Mujo Arnaut, nadziratelj dobara Osman-kapetana Gradaščevića,⁸³ također jašući na konju. Projahao je pokraj njih ne rekavši ni riječi, a fra Lovro i njegov pratitelj nastavili su svoje polagano putovanje. Ubrzo se Mujo zaustavio, ponovno sustigao fra Lovru na njivi na kraju sela, najprije ga ubo nožem s koricama, a onda i ispalio u njega, u njegova leđa hitac iz kratke puške. „Zrno probije Lovru iznad pojasa i on se sruši s konja“, piše fra Martin Nedić.⁸⁴

Prema drugim piscima ranjeni fra Lovro s mukom je sišao s konja. I jedni i drugi se slažu da je potom kleknuo na zemlju i udarajući se u prsa izgovorio: *Gospodine Isuse Kriste, koji si za me krv prolio na križu, sad ja bijedan za tebe umirem od neprijatelja svetog križa. Oprosti meni preveliku grešniku i smiluj mi se!* Njegov ga je mladi pratitelj, kako dalje nastavlja jedna od ovdašnjih turićkih predaja, najvjerojatnije uspio nekako prenijeti do najbliže kršćanske kuće i pokušao mu uz

⁸² Nedić objašnjava da su se ove mlade osobe, današnji ministranti, tada nazivale *đacima*: „Fr. Lovro po običaju jahao na konju imajući za druga svoga djaka (ovako se zove, koji misnikom po župah pri oltaru služi).“ - Usp. Nedić, *nav. dj.*, str. 107

⁸³ Ovaj Osman-kapetan Gradaščević otac je poznatog *Zmaja od Bosne* - Husein-kapetana Gradaščevića, koji je kasnije, 1832. godine podigao bunu u Bosni.

⁸⁴ Nedić, *nav. dj.*, str. 107-108

⁸⁵ Odmah pokraj temelja te porušene stare kuće u kojoj je, prema predaji, izdahnuo fra Lovro Milanović prije nekoliko godina sagrađena je i nedavno obnovljena velika nova kuća u kojoj sada živi sama baka Andža Zetić (rođ. 1934), žena pokojnog Mate (1932-2002). Ona mi je potvrdila postojanje nekih predaja o fra Lovri koje sam u više navrata čuo u ovim selima.

⁸⁶ Nedić, *nav. dj.*, str. 108

Kuća obitelji Zetić na mjestu njihove bivše kuće u kojoj je umro fra Lovro Milanović

suradnju s okupljenim mještanima pomoći. No nakon samo nekoliko mučnih minuta ispustio je fra Lovro svoju plemenitu dušu u kući obitelji Zetić.⁸⁵ A Nedić to opisuje ovako: „Turićki se seljani strču, te mrtva fra Lovru u jednu kršćansku kuću unesu.“⁸⁶

Poginuo je doista nedužan, *mučenički*, nabrojivši svega 30 godina ovoga zemaljskog života.

Žalosnu vijest javili su vjernici najprije Osman-kapetanu, a i fra Lovrinu stricu fra Franji Milanoviću, župniku u Bijeloj te župnicima u Tolisi i Garevu (sada Garevac), koji su došli u Turić i u nazočnosti mnogobrojnog puka pokopali fra Lovru u tamošnjem groblju. Poslije pokopa u Matici umrlih župe Tramošnica pod datumom 3. veljače 1807. br. 18 ubilježeno je sljedeće:

„Dne 3. veljače 1807. na žalost svih redovnika i puka ubijen je poštovani otac fra Lovro Milanović iz Sarajeva koji se odlikovao učenošću i pobožnošću i bio revan župnik u Tramošnici. Pošto je rekao svetu misu pozvao ga je stric, župnik u Bijeloj, da mu pomogne u ispovijedanju vjernika. Na putu je susreo nevjernog i surovog Muju Arnauta - Turčina pijana, koji ga je najprije, napadnuvši ga, udario nožem bez korica, a potom ga ubio iz male puške (kubure). Fra Lovro polako siđe s konja i kleknuvši udaraše se u prsa govoreći: *Gospodine Isuse Kristu, koji si za mene svoju krv prolio na križu, a sada ja bijednik (činim to) za tebe od neprijatelja svetog križa, oprosti meni najvećem grešniku i smiluj mi se.*“⁸⁷

A tekst u *Nekrologiju sutješkog samostana*, i po svom obliku i po svom sadržaju, malo se ipak razlikuje od ovoga upisa u Maticu, kao i od tekstova upisanih u drugim samostanskim nekrologijima:

„Dana 3. veljače. Kod Turića /1807./. Vršeći službu dušobrižnika u Tramošnici umro je nasilnom smrću mnogopoštovani otac Lovro Milanović iz Sarajeva. Prostrijelio ga je na zločinački način barbarin, grozni i pijani Turčin, hicem iz vatrene puške. Kako mu je u međuvremenu Svevišnji ostavio vremena, pokajao se i ispustio svoju dušu. Subraća i kršćani s prevelikom boli u srcu pokopaše ga u groblju toga mjesta, koje pak Bog uz mnoge druge pojave kao svjedočanstvo osvete sljedeće godine pohodi strašnim gradom“.⁸⁸

Tramošnički i turički kršćani prigovarali su Muji što je ubio svećenika i fratra: *Da od Boga nađeš, Mujo, jer ubi dobrog našeg misnika i ujaka Lovru?!* Pomalo drsko i samouvjereni ovaj je odgovarao: *Vallah je jazuk (šteta) što sam ga ubio, ali sam to po zakonu turskom učinio, zakon bo turski hoće, da kad đaur skobi na putu Turčina, da đaur mora s konja sjašit nek se zna da je Turčin gospodar, a jer frater nije toga učinio, morao sam ga ubiti.*⁸⁹

O daljnjoj životnoj sudbini ovoga Muje Arnauta piše fra Mijo Vjenceslav Batinić ukratko ovako:

⁸⁷ Prema: Fra Stanko Mijić, *Sjećanje na davno preminulog brata*, u: Bosna Srebrena, god. XXVII, br. 11, Sarajevo, 1976, str. 222. Na latinskom, na kojem je i napisan, tekst glasi: Turich 3. Februarii 1807. Cum omnium tum Religiosorum, quam Populi summo dolore occisus fuit R. P. Laurentius Milanovich a Sarajo qui quum Doctrina, tum pietate paeclarus summa solertia, et zelo Tramosniczae Parochum agens, die 3. Februarii 1807. sacro celebrato invitatus ab obezo Avo suo ac Parocho Bielae, ut illum adjuvet in excipiendis confessionibus Christi fidelium, in itinere obviam habuit perfidum barbarumque Mujo Arnaut, Turcam potum, qui illum aggressus prius percussit cultro non evaginato, postmodom a parvo sclopo, illum trajecit, qui paulatim descendit de Equo genuflectens, percutiebat pectus dicens: Domine Jesu Christe, qui pro me sanquinem fudisti in cruce, nunc ego miser pro te ab inimico s. Crucis, parce mihi Maximo peccatori, et miserere mei: interque pauca minuta Animam exhalavit. Requiescat in pace. Amen.

Stari spomenik na mjestu
fra Lovrine pogibje

Nova kapelica u Starom Selu na mjestu
gdje je poginuo fra Lovro Milanović

⁸⁸ Napisan na latinskom jeziku ovaj tekst glasi: „Die tertia Februarii. Apud Turich (1807). Dum in Parochia Tramosniciae curam gereret animarum violentam opestit mortem M. Vendus P. Laurentius Millanovich a sarajevo, qui a Barbaro, immani, et ebrio Turca tyrannice explosione globuli ex ignea Balista trajectus fuit; dato interim sibi ab Altissimo spatio temporis peracto actu contritionis suam efflavit animam, qui a Fribus, et Christianis maximo cum cordis dolore in Coemeterio Loci sep. Fuit, qui tamen cum multis allii adjacentibus in testimonium evidenter vindictae subsequenti ann terribili grandine a Deo visitatus fuit. - Vidi: Dr. fra Julijan Jelenić, *Necrologium Bosnae Argentinae*. Sarajevo, 1917, str. 15.

„Na tužbu katolika ne htje ništa gospodar mu učiniti, osim što ga odpusti iz službe. Ipak se nije nanosio glave, budući ga ubi njeki ciganin iz kubure na mjestu.“⁹⁰

A još ranije fra Martin Nedić je o njemu napisao ipak malo detaljnije i, naglašavajući da ga njegov gospodar zbog počinjenog zlodjela nije htio kazniti, kaže da se „poslje Mujo ubojica skito od nemila do nedraga tražeći zalogaj kruha, dok se nemjeri na slična druga deli-ciganina, koji ga ubi iz kubure na mjestu“.⁹¹

Na mjestu fra Lovrine pogibije, u malom ograđenom komadiću zemlje, dugo je vremena bilo vrlo skromno spomen-obilježje koje je podignuto za vrijeme župnikovanja u Tramošnici fra Ante Lapandića. Najprije je 1923. podignut ka-

meni spomenik, a sljedeće je godine na spomenik postavljen željezni križ.⁹² Na spomeniku je pisalo: *Ovdje pod krvničkim udarcima predade Bogu dušu fra Lovro Milanović župnik tramošnički dne 3. veljače 1807. g.*⁹³ Taj je spomenik bio obnavljan u vrijeme kad je u Tramošnici bio župnik fra Kruno Pejićić (1955-1967). Nažalost, u nedavnom ratu 1992. godine prigodom napada na Turić i spomenik i križ su potpuno uništeni. Ipak, na istom mjestu podignuta je nedavno najnovija spomen-kapelica. Njezina izgradnja, kao zavjet Nike Grgića i njegove žene Marine iz Gornjeg Liporašća, započela je 10. listopada 2005. kada je mjesto buduće kapelice blagoslovio turički župnik vlč. Vlado Borić. Gradnja kapelice trajala je do 2. lipnja 2006. godine, a uređenje cijelokupnog prostora oko kapelice dovršeno je u proljeće 2007. godine. Tada su, naime, betonirani široki pri-laz kapelici i staze oko nje, a cijeli je spomen-prostor ograđen plastificiranim žicom.⁹⁴ Na pročelju lijepo kapelice stoji ploča sa sljedećim tekstom:

*Na čast
FRA LOVRI MILANOVIĆU
podigloše ovu kapelu:
Niko (Matin) i Marina Grgić
G. Liporašće

Zemlju darovali
Ilija i Pejo Lamešić

Projekt uradio
Dipl. ing. Arh. Goran Čičić

Radove izveli
Ivo, Anto i Franjo Marojević
G. Hrgovi

Godina 2006.*

⁸⁹ O fra Lovrinoj pogibiji i hodočašćenju na njegov grob objavljeni su dosad sljedeći značajniji napisi: Fra Martin Nedić, *Stanje redodržave Bosne Srebrene*, Djakovo, 1884, str. 107-108; Fra Augustin Ćavarović, *Nasilna smrt i grob fra Lovre Milanovića*, u: *Glasnik sv. Ante Padovanskoga*, 1906, br. 4, str. 52-54; Fra Vlado Karlović, *Uzori kršćanske savršenosti u našoj prošlosti*, u: *Spomenica Franjevačke klasične gimnazije u Visokom*, Beograd, 1932, str. 144; Fra Velimir, *Uz spomenik fra Lovre Milanovića*, u: *Kalendar sv. Ante*, 1934, str. 116-117; Stanko Mijić, *Sjećanje na davno preminulog brata*, u: *Bosna srebrena*, god. XXVII, br. 11, Sarajevo, 1976, str. 222; Marko Babić, *Kultni grob svetog Šime u Vidovicama*, u: *Croatica Christiana*, god. VIII, Zagreb, 1984, br. 14, str. 126-127; Ljubo Lucić, *Fra Lovro Milanović*, u: *Kalendar Dobri pastir*, 1991, str. 130-131; Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, sv. II, Sarajevo, 1990, str. 108-109; Marko Semren, *Život i umiranje pod križem*. Svjedočenje kršćanske i franjevačke duhovnosti bosanskih franjevaca, Sarajevo, 2000, str. 168-169; Marijan Karaula, *Život se vraća*. Trostruko slavlje u župi Turić, u: *Svjetlo riječi*, listopad 2000, str. 44-45; Franjo Kristić, *Tramošnički spomenar* (Prigodom dvjestote obljetnice osnivanja župe 1802.-2002.), Tramošnica, 2002, str. 79-80; Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, *Milanović, fra Lovro*, u: *Hrvatski mučenici za vjeru i dom*, Split-Gospic, 2005, str. 101; Marijan Karaula, *Fra Lovrin grob – mjesto molitve i utjehe*, u: *Svjetlo riječi*, br. 281, srpanj/kolovoz 2006, str. 67

⁹⁰ Fra Mijo Vjenceslav Batinić, *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvišest viekova njihova boravka*, Zagreb, 1887, str. 181

⁹¹ Nedić, *nav. dj.*, str. 108

⁹² Usp. *Conspectus historicus, topographicus et statisticus provinciae ordinis fratrum minorum Bosnae Argentinae*, Beograd, 1935, str. 110

⁹³ Usp. *Ljetopis župe Gornja Tramošnica*, str. 7. Fra Anto je bio župnik od 1921. do 1928. godine.

⁹⁴ Usp. *Kronika župe Turić*, str. 288, 293, 299. Spomenimo još samo to da je gradnju kapelice vodio Marijan Gavranović iz Liporašća, a završne radove oko kapelice Marijan Šokčević iz Turića.

Turički župnik vlč. Vlado Borić pokazuje križ sa starog spomenika koji je polomljen u nedavnom ratu (slika lijevo)

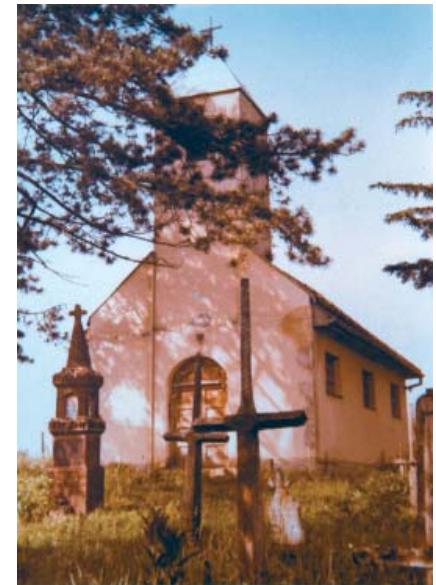
Niko Grgić - inicijator gradnje nove kapelice na mjestu fra Lovrine pogibije (slika gore)

Predaja o ukopu

Fra Lovrino je tijelo potom pokopano u obližnjem turićkom groblju. Zašto baš u ovom groblju, a ne u nekom tramošničkom groblju budući da je pastoralno djelovao u župi Tramošnica ili pak u samostanskom groblju u Tolisi kako je kod bosanskih franjevaca već odavno uobičajeno? Odgovor na ova pitanja na svoj način nudi i do danas u tamošnjem narodu vrlo raširena predaja.

Kad su, kaže ta predaja, mrtvog fra Lovru s mjesta pogibije u Starom Selu željeli odvući na kolima u Tolisu da bi ga onamo sahranili i sa sporednog puta bez ikakvih problema došli do glavnog, upregnuti volovi najednom su stali kao ukopani, kao da vuku neki golemi teret. Valja reći kako volovi nisu bili domaći, došli su iz Tolise i bilo je za očekivati da bi se htjeli vratiti putem kojim su i došli u Turić. K tomu, uzaludno je bilo uprezanje još jedne volovske zaprege. No kad su kola umjesto lijevo prema Tramošnici odnosno Tolisi ljudi usmjerili desno prema nedalekom turićkom groblju, volovi su teret s lakoćom povukli tam, pa su onda zemni ostaci fra Lovrini i pokopani u turićkom groblju.⁹⁵

Fra Lovrin je grob sada nekako u sredini groblja, ispred poveće grobljanske kapelice, posvećene sv. Nikoli Taveliću, koju je kao tramošnički župnik sagradio fra Krunic Pejićić da bi se mise i vjeronauk u ovom selu održavali u normalnijim prilikama. Svečano otvorenje kapelice, dimenzija 11 x 5.5 m, bilo je 21. kolovoza 1966. godine.⁹⁶

Stari spomenik (lijevo) na fra Lovrinu grobu u Turiću ispred stare grobljanske kapelice (1975)

⁹⁵ Iako je od fra Lovrine smrti prošlo punih dvije stotine godina, predaja je još uvijek raširena među ljudima u selima turićke župe i obje tramošničke župe. Mnogi je ovdašnji ljudi znaju, posebice stariji. Meni ju je isprijevodio sadašnji župnik u župi Turić vlč. Vlado Borić 28. travnja 2007. godine, a zabilježio ju je i Franjo Kristić u svojoj knjizi *Tramošnički spomenar*, str. 80.

⁹⁶ Usp. *Ljetopis župe Gornja Tramošnica*, str. 13

Dugo vremena bio je nad grobom vrlo stari kameni križ, na kojem je bilo napisano: *Ovdje počiva fra Lovro Milanović*. „Pristojan ali jednostavan spomenik“, kako kaže tadašnji tramošnički župnik fra Anto Lapandić, podignut je 13. listopada 1924. godine. Grobnica je također „izvana malo uređena, ali se grob nije otvarao, niti se unutra išta diralo“.⁹⁷ Slova su na spomeniku već za nekoliko godina vrlo izbljedjela i poteško su se mogla razaznavati.⁹⁸ Već tada je, dakle, spomenik trebalo obnoviti. No dogodilo se to istom 1977. kada je turički župnik vlč. Mijo Josipović dao da se, u prigodi 170. obljetnice fra Lovrine mučeničke smrti, napravi novi veliki mramorni spomenik i umjesto staroga postavi na njegovu grobu. Majstori su spomenik donijeli 24. kolovoza i bio je postavljen do fra Lovrine mlade nedjelje koja se te godine slavila 28. kolovoza.⁹⁹ „Ove godine (1977. - prim. M. K.) vjernici su prvi put obilazili oko novog nadgrobнog spomenika kojeg je uz pomoć župljana podigao spomenuti župnik“, piše ljetopisac župe Gornja Tramošnica.¹⁰⁰

No možda važnije od samog novog spomenika jest ono što su ispri-povjedili radnici Pavo Pepić Bonin iz Brđana i Mato (Matija) Duvnjak Mijin iz Gornjeg Liporašća. Kada su, naime, oni pripravljali grob za novi spomenik, iskopali cijelu raku i izbacili zemlju, negdje duboko, otprilike ondje gdje je trebalo biti fra Lovrino tijelo, našli su neraspadnut desetak centimetara dug drveni križ, najvjerojatnije s krunice, i dva zuba: jedan potpuno čitav, a drugi oštećen. Našli su također na komadiću stvrđnute gline komadić habita, bio je smeđ... Najzanimljivije je ipak bilo da su radnici tada umjesto neugodnog osjetili prekrasan miris koji je izbjiao iz unutrašnjosti groba. Obojica su kasnije svjedočili da takav divan miris nikad prije nisu nigdje osjetili. Na njihovu primjedbu o mirisu župnik vlč. Josipović je komentirao: *To je dobar znak da je bio svet!* Taj prekrasni miris još više je učvrstio ovdašnje ljude u uvjerenju da je fra Lovro bio doista čovjek Božji, svetac!¹⁰¹

⁹⁷ Usp. Pismo župnika fra Ante Lapandića br. 49/1924. od 20. ožujka 1924. u Ordinarijatu Vrhbosanske nadbiskupije u Sarajevu. Kopija se također nalazi u Arhivu samostana u Tolisi.

⁹⁸ Usp. Ćavarović, *nav. dj.*, str 54

⁹⁹ Usp. *Kronika župe Turić*, str. 25

¹⁰⁰ *Ljetopis župe Gornja Tramošnica*, str. 128

¹⁰¹ Ovo mi je ispričao župnik vlč. Vlado Borić 28. travnja 2007. u Turiću.

Hodočašćenje na fra Lovrin grob

Nakon svoje smrti fra Lovro je još rječitije *progovorio*, pokazao je svoje svetačko lice i suosjećajno srce. Već puna dva stoljeća on ne uskraćuje svoju pomoć nevoljnima svih vrsta, posebice bolesnima. To pokazuje fra Lovrino pomaganje onima koji su mu se u svojim raznovrsnim nevoljama obratili molitvama ištući njegov zagovor.

Kršćani su zapravo odmah poslije njegove smrti smatrali fra Lovru pravim mučenikom za vjeru i svojim pouzdanim zagovornikom u nebu. Na njegov grob, evo, puna dva stoljeća spontano i redovito dolaze vjernici svih vjeroispovijesti, ne samo iz Bosne (Bosanska Posavina) nego i iz Hrvatske (Slavonija) i Srbije (Srijem), te mu se utječu za pomoć, prose od Boga razne milosti i zahvaljuju za primljene darove. Oni dolaze pojedinačno ili u skupinama, posebice mladom nedjeljom između dviju Gospojina odnosno krajem kolovoza ili početkom rujna. Te se fra Lovrine mlade nedjelje okupi na turićkom ili, kako neki znaju radije reći, fra Lovrinu groblju, golemo mnoštvo hodočasnika-vjernika. Fra Anto Nedić (1933), koji je u Gornjoj Tramošnici bio župnikom od 1974. do 1980. godine, kaže da ih je 1978. bilo i do 2.000 različitih vjeroispovijesti.¹⁰²

¹⁰² Posvjedočio mi je to 5. svibnja 2007. u franjevačkom samostanu u Tolisi

Molitva na fra Lovrinom grobu

Vjernici su od davnine uzimali s fra Lovrina groba grudice zemlje, nosili je svojoj kući i njome se onda mazali uvjereni da će im mučenik fra Lovro pomoći u bolestima i raznim njihovim nevoljama. „Zemljom bi ljudi trljali bolesno mjesto. Ako ga, na primjer, boli glava, trljao bi glavu“, kaže Tramošničanin fra Tomislav Ćačić, župnik u svojoj rodnoj župi od 1969. do 1971. godine.¹⁰³

Fra Lovri se posebice utječe za pomoć oni koji su oboljeli na živcima i oni koje muči kostobolja, koji imaju glavobolje ili su gluhanijemi. Nemali broj ovih hodočasnika posvjedočit će da su na fra Lovrinu grobu po fra Lovrinu zagovoru primili neku Božju milost.

¹⁰³ Kazivanje 5. svibnja 2007. u samostanu u Tolisi.

No nije odmah od početka narod sela ondašnje prostrane tramošničke župe dolazio na njegov grob, molio se i tražio njegovu pomoć i zagovor u svojim nevoljama. Kako se to dogodilo i što je doprinijelo uvjerenju o čudesnoj moći fra Lovrina groba, uz već maloprije spomenutu, pri povijeda i sljedeća legenda:

Neki gluhonijemi mladić iz jednog od sela ovoga kraja čuvao je stado kрава na prostranim zelenim livadama u blizini mjesnog groblja, koje u to doba nije bilo ničim ograđeno. Neispavan i umoran mladić slučajno je legao na mjesto na kojem je prije malo vremena ukopan fra Lovro, neveliki zemljani humak poslužio mu je kao uzglavlje na koje je naslonio svoju glavu i ubrzo zaspao. Kada se nakon nekog vremena probudio, shvatio je da je „procuo i progovorio“. ¹⁰⁴

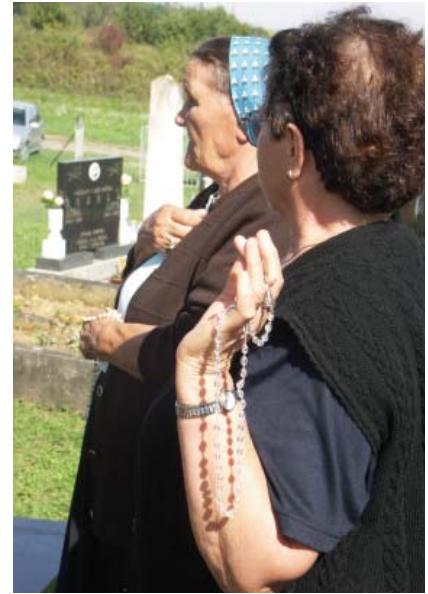
Bilo je ovo, kako vjeruju ovdašnji kršćani, prvo čudo koje je učinio mučenik za svoju vjeru fra Lovro Milanović i otad je narod sve češće i iz godine u godinu sve masovnije počeo hodočastiti na njegov grob u turićkom groblju.

Urednik šematizma Bosne Srebrenе iz 1877. godine, kada vrlo kratko govori o župi Tramošnica, smatrao je da također treba donijeti i ovaj podatak: „U groblju filijale Turić pobožno u Gospodinu počiva fra Lovro Milanović iz Sarajeva. Župnik, od bezbožnog nevjernika Muje Arnauta sluge kapetana Gradaščevića 3. II. 1807. ubijen je. Njegov grob obilazi masa svijeta“. ¹⁰⁵

U svojoj omanjoj, ali vrlo vrijednoj knjizi *Stanje redodržave Bosne Srebrenе*, koju je izdao u Đakovu još pradavne 1884. godine, fra Martin Nedić, nastavljajući pisati o fra Lovrinoj pogibiji, kaže:

„Sljedećeg ljeta pobi strahoviti led sav gradački kotar. Mjesto ono na putu, gdje je mrtav fra Lovro pao, svojom krvlju poštrapao, kršćani su namah ogradi li, pa kasnije u njivu pregradili uzdržavajući oko nje ogradu. Mnogi nemoćni i bolešljivi katolici, hrišćani, a potajno i Turci pohadjaju fra Lovrin grob, pa se mnogi i mnogi izliečili i izdravili“ ¹⁰⁶

Tri godine poslije potvrđuje sve navedeno i znameniti fra Ilija Ćavarović,

¹⁰⁴ Predaju mi je ispri povjedio sadašnji turički župnik vlč. Vlado Borić 28. travnja 2007. godine u Turiću. Potvrdila mi ju je i sedamdesetpetogodišnja baka Andra Zetić istog dana u svojoj kući u Starom Selu.

¹⁰⁵ *Schematismus almae Provinciae Bosnae Argentinae... pro anno 1877*, str. 114-115

¹⁰⁶ Nedić, nav. dj., str. 108

kao tramošnički župnik, u svom pismu od 1. rujna 1887. kotarskom uredu u Gradačcu: „Od više godina o mladih nedilja hodočaste bolesnici bez razlike vjeroispovjesti iz raznih strana Bosne, dapače i ispriko Save, na grob fra Lovre Milanovića koj se nalazi u katoličkom groblju u Turiću, gdi i pomoć dobivaju“.¹⁰⁷

Kako je ovo hodočašće izgledalo prije više od stotinu godina odnosno nepunih stotinu godina nakon fra Lovrine smrti, opisuje nam i jedno pismo koje je župnik u Dubravama fra Bono Nedić uputio 15. rujna 1898. godine Vrhbosanskom ordinarijatu u Sarajevu. Fra Bono odmah na početku svoga pisma piše:

„Prečastnomu je Ordinarijatu poznato već od prije hodočašće koje se ljeti u oči mladih nediljah čini na grobu fra Lovre Milanovića u groblju Turićkom župe Tramošničke. Ovo hodočašće biva najbrojnije među gospojinama. Tamo se sastane sveta svake vjeroispoviesti od Spreče pa do Vinkovaca. Tom prilikom osobito čeljad iz Slavonije moli glasno svetu kruniku i pjevaju svete pjesme. Obilaze groblje i pale na hiljade voštanica.“¹⁰⁸

U nastavku pisma fra Bono također spominje i neke negativne pojave koje se na tom istom mjestu i u isto vrijeme događaju, kao što su trgovina, pijenje alkohola, mladenačka vesela zabavljanja do kasno u noć i slično. To je, čini se, i bio pravi povod pisanja ovoga pisma! Ordinarijat je s pismom upravitelja župe Dubrave upoznao tadašnjeg tramošničkog župnika fra Iliju Oršolića i zamolio ga da izvidi što se kod tih hodočašća zbiva, koliko naroda dolazi i odakle te što bi trebalo učiniti da se odstrane negativnosti ako postoje.¹⁰⁹ Fra Ilija je na to u svom odgovoru iz Tramošnice napisao:

„Počinavši od mjeseca travnja te priko cijelog ljeta osobito pak u mjesecu septembru kad se već približava konac godišnjeg hodočašća na grob pok. fra Lovre Milanovića, u velikom broju hodočasti žitelj svake vjeroispoviesti u večer u oči mladih nedilja; onamo otidje svećenik odavde na konak, te jim rano misi i ako tko zatraži, taj se i ispoviedi, te se tako razilazi svak svojem domu.

¹⁰⁷ Pismo u Arhivu franjevačkog samostana u Tolisi

¹⁰⁸ Pismo br. 956/1898. u Arhivu Vrhbosanskog ordinarijata u Sarajevu

¹⁰⁹ Dopis od 22. rujna 1898. u Arhivu Vrhbosanskog ordinarijata

Tude u blizini njetko zapeče janje ili prase, a njetko i hljebova doneše; nu to ništa ne bi doprinilo da bi se koja sablazan mogla poroditi pošto ima naroda, kao što je naveo dopisnik *od Spreče čak te do Vinkovaca* pače i iz priko Bosne te morebit baš njekomu je nuždno štogod kupit da okriepi sebe, i bolesnika kog je dovezao.”¹¹⁰

Fra Ilija priznaje da je bilo nekakvih neprilika s ponašanjem ovdašnje mlađarije te je jednom na turićkom groblju osobno intervenirao i upravitelj oružničke postaje da održi red i mir, ali, nastavlja on, „da se sve ove godine koja neprilika ili sablazan dogodila nije mi poznato; pače ispitivao sam one svećenike koji su išli onamo pa ni njima nije poznato.“¹¹¹

Da je određenih nereda ipak bilo, vidi se iz nekoliko dopisa koja je 1886. i 1887. godine zacijelo najpoznatiji tramošnički župnik fra Ilija Ćavarović upućivao nekim državnim institucijama, kao što su Kraljevski kotarski ured i kotarski predstojnik gosp. Marko Poljanić ili pak Oružnička postaja u Gradačcu. Župnik Ćavarović, naime, moli nadležne državne ustanove da se učini nešto za održanje reda u vrijeme dolaska hodočasnika na groblje u Turiću, da se otkriju i primjereno kazne počinitelji nereda i krađe novca iz grobljanske kapelice, ali im i zahvaljuje što su prijašnjih godina zatvorili gostinjac koji je neki snalažljivi domaći žitelj otvorio odmah pokraj groblja u Turiću.¹¹²

A na zatvaranje gostinjca 1883. godine ovako je reagirao tadašnji župnik fra Juraj Đipić: „Mi nemožemo ravnodušno gledati dase obeščašće mjesto koje pohadjaju zavjetnici iz ciele Posavine, te iz priko Save. Zavjetnici koe je od raznih bolestih dovelo bogoljubstvo da izprose od Boga oblakoču u bolesti, netraže žestokih pića. Turićani pakao ako žele onde mehanu košto molitelj kaže, neka meću mehane prid svojim kućama, a ne pokraj grebela pa da smetaju zavjetnike u njihovomu bogoljubstvu“.¹¹³

Punih trideset godina kasnije, 20. ožujka 1924. godine, piše župnik u Tramošnici fra Anto Lapandić, u pismu dekanatu doborskom u Modrići, da

¹¹⁰ Dopus br. 71 od 4. studenog 1898. u Arhivu Vrhbosanskog ordinarijata

¹¹¹ Isto

¹¹² Fra Ilija Ćavarović je nedvojbeno jedan od najvećih i najumnijih članova franjevačke provincije Bosne Srebrenе uopće, a svakako najveći sin tramošničkog puka. U vrlo osjetljivo vrijeme 1882-1885. bio je, kao provincial, na čelu ove Provincije, a čak četiri puta bio je župnik u Tramošnici ili ukupno 21 godinu. Njegova spomenuta pisma nalaze se u Arhivu franjevačkog samostana u Tolisi.

turićko groblje odnosno fra Lovrin grob u njemu „pohađa veliko mnoštvo pobožnog naroda iz bliza i daleka“.¹¹⁴ I dvije godine kasnije (1926) svjedoči fra Leonardo Čuturić da „grob ovoga franjevca-mučenika, ubijenoga radi vjere, uvelike časti narod svih vjera još i danas“.¹¹⁵

Današnji župnik u Donjoj Tramošnici fra Marijan Oršolić (1947) kao dječak je iz rodne Tolise često hodočastio u Turić na fra Lovrin grob. Njegovo je prisjećanje vrlo dragocjeno jer, kad je govor o hodočašćenju na fra Lovrin grob u Turiću, odaje sliku sela Bosanske Posavine iz šezdesetih godina prošlog stoljeća. Fra Marijan, naime, priповijeda: Išlo se na konjskim kolima, drvenim jer drugih nije ni bilo. Od kuće se obično kretalo mladom subotom oko 9 sati ujutro. Do Turića se putovalo četiri-pet sati. Kad bi se stiglo do groblja, molilo se na fra Lovrinu grobu i uzimala se zemlja s groba. Noćivalo se na groblju, u kapelici onaj tko imadne malo sreće. Jer, kapelica je bila drvena i mala. Mi bismo djeca spavalni na tzv. tezgama, a odrasli na podu. Misa je bila u 10 sati. Kućama bismo se vraćali poslije podne noseći grumen zemlje s fra Lovrina groba. Davali bismo je susjedima koji nisu išli na groblje i oni bi je onda davali svojim bolesnicima...¹¹⁶

Sigurno je, dakle, da je fra Lovrin grob častio okolni narod svake vjeroispovijesti vrlo brzo nakon njegove smrti, da su hodočasnici na njegov grob dolazili i iz udaljenijih krajeva i da se to štovanje kontinuirano očuvalo do naših dana.

¹¹³ Fra Juraj Đipić bio je župnik u Tramošnici 1882-1885. Ovo njegovo pismo napisano je 27. svibnja 1883. Nalazi se u Arhivu franjevačkog samostana u Tolisi.

¹¹⁴ Pismo br. 49/24. od 20. ožujka 1924. u ordinarijatu Vrhbosanske nadbiskupije

¹¹⁵ O. Fra Leonardo Čuturić, *Franjevci među hrvatskim pukom kroz sedam stoljeća*, Sarajevo, 1926, str. 109

¹¹⁶ S fra Marijanom sam razgovarao 18. svibnja 2007. u Okrugliću.

Fra Lovrine mlade nedjelje

Ubojstvo mladog franjevca *in odium fidei* duboko je potreslo katoličku Posavini te su ga tamošnji vjernici vrlo brzo počeli častiti kao mučenika i hodočastiti na njegov grob. Mjesto gdje je umro i natopio svojom krvlju uskoro su ogradili i natkrili željeznim krovom.

Središnje hodočašće na fra Lovrin grob i u naše vrijeme, slavlje tzv. *fra Lovrine mlade nedjelje*, obavlja se obično u posljednju nedjelju mjeseca kolovoza ili pak u prvu nedjelju u rujnu. Brojni se hodočasnici već u predvečerje te nedjelje, u subotu, okupe oko fra Lovrina groba i obavljaju svoje zavjete, bude ih osjetno više nego sutradan. Na groblju se također ispovijeda i slavi svečana sveta misa, a nakon svršetka mise odlazi se u procesiji prijekim putem, preko njiva i travnatih livada s upaljenim svijećama i molitvom na usnama do mjesta gdje je fra Lovro poginuo. Mjesto je od groblja udaljeno otprilike kilometar i pol. Budući da se procesija najčešće priređuje u vrijeme kad se na turičke brežuljke tiho spusti prvi mračak, upaljene svijeće koje se nose u procesiji i glasna molitva mnoštva fra Lovrinih štovatelja redovito ostavljaju poseban dojam na sve nazočne.¹¹⁷

Nama je danas teško ustanoviti kako su i kada započela slavlja *fra Lovrinih mladih nedjelja*, zašto se odvijaju upravo krajem kolovoza. Istina, imamo pisana svjedočenja da su slavlja u to ljetno doba bila čak i prije 120 godina. Tako,

Fra Lovrina mlada nedjelja
1975. godine

¹¹⁷ Osobno sam dva puta hodočastio na *fra Lovrino groblje* i sudjelovao u obredima, u slavlju svete mise i u procesiji: najprije 2000., a onda i 2006. godine te mogu posvjedočiti da su to uistinu nezaboravni doživljaji.

Fra Slavko Topić propovijeda na misi slavljenoj 3. veljače 2007. u Gornjoj Tramošnici u povodu 200. obljetnice fra Lovrine pogibije

na primjer, *Imenik klera i župah nadbiskupije Vrhbosanske i biskupije Banjalučke* za godinu 1883. kratko kaže: „Na mladu nedjelju dolaze na njegov grob ljudi svih vjeroispovijesti i mnogi ostanu izliječeni od svojih bolesti“.¹¹⁸ A i upravitelj župe u Dubravama kod Brčkog fra Bono Nedić u svom već citiranom dopisu Vrhbosanskom ordinarijatu u Sarajevu od 15. rujna 1898. godine precizira i kaže kako je „prečastnomu Ordinarijatu poznato od prije hodočašće koje se ljeti u oči mladih nediljah čini na grobu fra Lovre Milanovića u groblju Turićkom župe Tramošničke“.¹¹⁹

¹¹⁸ *Imenik klera i župa..., str. 41*

¹¹⁹ Pismo u Arhivu Vrhbosanskog ordinarijata

Slično je precizan i tramošnički župnik fra Ilij Oršolić, koji u svom pismu-odgovoru od mjesec i pol dana kasnije iste godine, osim svjedočenja o postojanju mladih nedjelja, dodaje također i obavijest o tome tko je sve hodočastio, pa kaže kako već i tada, prije više od stotinu godina, na fra Lovrin grob „u velikom broju hodočasti žitelj svake vjeroispovijesti u večer u oči mladih nedilja“.¹²⁰

Fra Julijan Jelenić, koji je podrijetlom iz Posavine, iz nedaleke Modriče, u svom znamenitom djelu *Kultura i bosanski franjevci* 1912. godine piše: „Fra Lovrin grob u Posavini je pravo čudovište. Obljetu svake mlade nedjelje k njemu hrli sva sila svijeta, ne samo iz Bosne nego i iz Slavonije, te se tu mučeniku utječu za pomoć i zahvaljuju za primljene darove“.¹²¹

Sasvim je normalno da u posljednjih pedesetak godina imamo više podataka o slavlju i odvijanju slavlja *fra Lovrinih mladih nedjelja*, kao što je i normalno da ih imamo manje što više idemo u prošlost. Dakako, osnutkom župe Turić podataka ne manjka, jer župna kronika svake godine ubilježi barem to jesu li ili nisu proslavljeni mlade nedjelje. Tako iz kronike doznajemo da je prvi službeni turički župnik vlč. Josipović došao u ovu župu 25. kolovoza 1968. i iste nedjelje s vjernicima slavio *fra Lovrinu nedjelju*, što su vjernici vrlo lijepo prihvatali.¹²² Nakon toga je, sve do nedavnog krvavog bosanskog rata, godinama u turičkom groblju oko groba fra Lovre Milanovića ta pobožnost bila vrlo živa i poznata ne samo u Bosanskoj Posavini.

U navedenom ratu pobožnost se nasilno ugasila. Turić se, naime, sa svojim grobljem našao na besmislenoj crti razdvajanja dviju zaraćenih strana. Selo su ispraznili, razorili. Mnoštvo razornih projektila padalo je i po groblju. Neprijatelj svega što je katoličko minirao je grobljansku kapelicu sv. Nikole Tavelića; tom prigodom je njezin neveliki toranj pao na fra Lovrin grob i oštetio spomenik na njemu.

Po svršetku rata kapelica je obnovljena i za nju nabavljeni novo zvono. Novu kapelicu i novo zvono blagoslovio je u subotu 9. rujna jubilarne 2000. godine

Gosp. Anto Čerkez govori
o svom kraju 3. veljače 2007. u crkvi
u G. Tramošnici

¹²⁰ Pismo u Arhivu Vrhbosanskog ordinarijata

¹²¹ Jelenić, *nav. dj.*, str. 109

¹²² Kronika župe Turić, str. 9

banjolučki biskup dr. Franjo Komarica. Nakon mise, koja je tom prigodom slavljena na turičkom groblju, uputila se povorka od oko stotinjak župljana, predvođena biskupom Komaricom i još desetak svećenika, do mjesta na kojem je mučki ubijen fra Lovro. Ovim je hodočašćenjem praktično obnovljena i oživljena pobožnost fra Lovrinih mlađih nedjelja, nasilno prekinuta 1992. godine.¹²³

¹²³ Usp. Marijan Karaula, *Život se vraća. Trostruko slavlje u župi Turić, u: Svjetlo riječi, listopad 2000, str. 44-45*

Vrhbosanski pomoćni biskup dr. Pero Sudar predvodio je također misno slavlje za *fra Lovrine mlade nedjelje* 2001. godine. On je prije podne 8. rujna te godine u Gornjem Liporašću blagoslovio novu kapelicu posvećenu Mariji posrednici, a poslije podne predvodio misno slavlje na turičkom groblju. Tako se ova lijepa vjerska tradicija u Turiću na najbolji mogući način nastavila.

Sljedećih godina misna slavlja predvodili su i propovijedali sljedeći svećenici: vlc. Josip Janjić 7. rujna 2002, vlc. Marko Lacić 6. rujna 2003, fra Gabrijel Tomić 4. rujna 2004, fra Blaž Marković 3. rujna 2005. i fra Marijan Karaula 2. rujna 2006. godine. Na misama se okupljaо različit broj vjernika, od tri stotine do najviše šest stotina, koliko je, prema prosudbama nekih od nazočnih, bilo 2006. godine. Naravno, najviše ih je bilo iz Turića i obje Tramošnice, ali su neki došli i iz okolnih župa te i iz nekih prekosavskih susjednih hrvatskih gradova i sela. Osim što su molili za svoje potrebe, mnogi su se od pristiglih vjernika te subote ispovjedili i pričestili te sudjelovali u dojmljivoj procesiji na mjesto fra Lovrine pogibije.¹²⁴

¹²⁴ Usp. *Kronika župe Turić, str. 244-245, 254-255, 262, 279-280, 287, 295-296*

Glasovi uslišanih

O hodočasnicima koji su pohađali fra Lovrin grob nije se, nažalost, dosad vodila potrebna evidencija. O njihovu broju, dobi, razlozima dolaska, mjestu življjenja i slično. Nisu se posebno registrirali ni oni koji su dolazili samoinicijativno i pojedinačno s raznih strana bivše nam države i na groblju u Turiću obavljali svoje zavjete.

Isto tako o uslišanim molitvama i ozdravljenjima ne postoji, osim usmenih kazivanja, nikakva dokumentacija. Oni koji su ovdje ili ondje pisali o fra Lovrinoj smrti i njegovu grobu samo bi uopćeno rekli kako je bilo ozdravljenja i ništa detaljnije: ime i prezime ozdravljenoga, od čega je bolovao, kad je i kako ozdravio i slično. Tako fra Augustin Ćavarović 1906. godine kratko piše: „A iskustvo je pokazalo, da su već mnogi po zagovoru Lovrinu dobili željenu milost“.¹²⁵ Vrlo slično fra Augustinu pisali su i mnogi drugi! Prava je šteta da nema više konkretnih podataka! No nama je ipak najvažnije da su molitelji, kako pisci članaka svjedoče, dobivali pomoć; bilo je, dakle, i ozdravljenja po fra Lovrinu zagovoru.

Ovdje ćemo, međutim, pokušati ispraviti dosadašnji propust! Iz niza zanimljivih pripovijedanja o uslišanim prošnjama i zadobivenim ozdravljenjima, koje smo u naše vrijeme mogli čuti, izdvojiti ćemo nekoliko svjedočenja osoba koje s punom ozbiljnošću, odgovornošću i dubokim religioznim uvjerenjem govore o dobivenoj milosti:

¹²⁵ Ćavarović, *nav. dj.*, str. 54

Svećenici na misi u povodu
200. obljetnice pogibije
fra Lovre Milanovića

Ruža Ćaćić s jednogodišnjom
kćeri Marom

1. Ruža Ćaćić rođ. Gagulić (1942) iz Okruglića (župa Donja Tramošnica) pri-povijeda slučaj ozdravljenja svoje kćeri Mare. Kada je, naime, Mara imala svega oko godinu dana, rođena je 1966. godine, „na čistu miru“ počela je padati u besvjesno stanje, u komu. Zanijemila bi, lice bi joj pocrnilo i na trenutak se činilo da je umrla. Ne znajući što bi drugo činili s djetetom tužni roditelji bi ga polijevali vodom i malo protrljali rukama. Pomagalo je; dijete bi se vraćalo k svijesti.

Budući da se ovo događalo vrlo često, pokatkad i po dva-tri puta dnevno, baka Ružina muža Marka predložila je da se dijete zavjetuje fra Lovri Milanoviću i odnese na njegov grob u Turić. Ruža je prijedlog prihvatile, te jednog dana uzela dijete u naručje i pješice se uputila na groblje u Turić. Kad je stigla onamo, protrljala je malu Maru zemljom s fra Lovrina groba, poškropila svetom vodom i molila... Na povratku je kući ponijela još zemlje i obećala tri puta hodočastiti na fra Lovrin grob.

Došavši kući, Ruža je ostavila dijete u sobi i izašla. Dok je obavljala neki posao, dogodilo se da je Mara pala preko praga. No ovaj put je sama ustala kao da se ništa nije dogodilo. Poslije toga nikad više Mara nije upadala u komu. Ruža je potom, zahvaljujući Bogu, izmolila s ukućanima *Oče naš* i *Zdravo Marijo*. Noseći dijete na rukama išla je i drugi put pješice na groblje u Turić. Treći put je išla na zaprežnim kolima. Do danas je duboko uvjerena da je njezino dijete ozdravilo po fra Lovrinu zagovoru i kad god može, hodočasti na fra Lovrin grob u Turiću.¹²⁶

2. Jozo Gagulić pok. Pave (1931) iz Donje Tramošnice također tvrdi da je kao dijete ozdravio po zagovoru fra Lovre Milanovića.

Kad je imao šest godina, osjećao je jake trbušne bolove. Roditelji su ga pokušavali izlijечiti nekim narodnim lijekom. Nije pomagalo. Jednog dana, dok su neke susjede bile na kavi kod njegove majke, njega je zabolio trbuš toliko da je glasno kukao i prevrtao se na klupi. Neka je žena tada predložila majci, i on je to čuo, da s djetetom ode na fra Lovrin grob u Turić. Samo što je majka odlučila prihvati ovaj prijedlog, on je ozdravio; ozdravio je, kako sam kaže, od obećanja. Nikad ga poslije toga trbuš nije zabolio.

Kao dijete nikad nije išao na fra Lovrin grob, nije ga majka nikad ni odvela, a ne zna je li ona ikad otišla sama. Ali kad je imao 18 godina, sjetio se ovoga događaja iz svoga djetinjstva i otada redovito, gotovo svake godine, hodočasti na groblje u Turić. Ranije je išao pješice, a u zadnje vrijeme automobilom.¹²⁷

¹²⁶ Ružino svjedočenje zabilježio sam u njezinu kući u Okrugliću 18. svibnja 2007. godine.

¹²⁷ Jozino sam kazivanje zabilježio 18. svibnja 2007. u njegovoj kući u Donjoj Tramošnici.

Jozo Gagulić

Mato Duvnjak

3. *Matu Duvnjaka*, zvanog Matija (1952) iz Gornjeg Liporašća 1980. godine jako su zaboljeli krajnici. Boljeli su ga oko tjedan dana. Mato se pomolio fra Lovri i u jednom je trenutku osjetio kao da je nešto prostrujalo kroz njegovo tijelo. Poslije toga ga nikad više nisu krajnici zaboljeli.¹²⁸

4. Kad je imala oko trideset godina, osjetila je *Verka Matanović* rođ. Rođaković (1925) iz Dubrava na svojim nogama tešku i neugodnu bolest, noge su joj se osule krastama. Izgledalo je kao da su obložene hrastovom korom. Na svaki dodir iz krasta bi curio gnoj. S mužem je Nikom hodočastila na fra Lovrin grob. Molila se Bogu, bolesnim nogama dodirivala po grobu i trljala ih zemljom s groba. Kad se vratila kući, kraste su malo-pomalo počele nestajati dok napokon nisu potpuno iščeznule. Nije išla liječniku, ali je i sada duboko uvjerena da je neugodna bolest nestala zahvaljujući molitvi i fra Lovrinu zagovoru.¹²⁹

Verka Matanović

Završna riječ

¹²⁸ Kazivanje zabilježio 18. svibnja 2007.
u župnom uredu u Turiću u nazočnosti i
župnika vlč. Vlade Borića.

¹²⁹ Kazivanje zabilježio 19. svibnja 2007. u
Otoku kod Vinkovaca.

Katolička crkva u Bosni i Hercegovini nema još uvijek svog kanoniziranog sveca, ali je naš narod od davnine diljem ove zemlje pohađao grobove nekih Božjih ugodnika utječući im se za pomoć. Tako su Livnjani nekad hodočastili na grob biskupa Miletića u Rapovinama, a danas hodočaste na mjesto pogibije fra Lovre Karaule u Žiroviću; Kuprešani časte grob fra Jerke Mihaljevića na groblju u Osmanlijama i glagoljaša Jakova Čote u Rastičevu; Fojničani štiju grob fra Andjela Zvizdovića u fojničkoj crkvi, a Ramljaci grob Dive Grabovčeve na Kedžari; Širokobriježani pohađaju grob fra Bariše Drmića na Mekovcu, a Posavlјaci grobove fra Lovre Milanovića u Turiću i *svetog Šime* u Vidovicama... I još puno je takvih grobova i grobalja posijano diljem Bosne i Hercegovine...

Na temelju ono malo napisanih vrlo kratkih tekstova o fra Lovri Milanoviću može se zaključiti da je bio vrlo ugledan redovnik, pobožan i učen. Kao pastoralni radnik, župnik ili kapelan, bio je vrlo zauzet za svoj kršćanski puk i zbog toga kod ljudi vrlo omiljen. Pišući o njegovoj mučeničkoj smrti i grobu na turićkom groblju poznati franjevac iz ovih tramošničkih krajeva fra Augustin Ćavarović kaže kako je fra Lovro „živio u ono doba, kadno je stadu Isusovu u Bosni trebalo najviše utjehe; živio je u doba, kad je crkva katolička u Bosni u najvećim tjeskobama bila. On je kao župnik u Tramošnici s najvećim samoprijegorom i revnošću vjerno radio u vinogradu Gospodnjemu, ne pazeći ni na život svoj. Dobrog fra Lovru, vrlog redovnika, svako je u župi volio i štovao“.¹³⁰

¹³⁰ Ćavarović, *nav. dj.*, str. 52

Možemo vjerovati fra Augustinu, jer istinitost njegovih riječi najbolje potvrđuju već višestoljetna hodočašćena na fra Lovrin grob i slavlja njegovih mladih nedjelja. I danas ga, dakle, vole mnogi! Od fra Lovrine su smrti, evo, prošle pune dvije stotine godina, a spomen na njega još uvijek je itekako živ, te se i u njegovu slučaju pokazuju kao istinite one riječi upisane na spomenik podignut njemu u čast: *Mrtav je onaj u čijoj si duši, Gospodine, mrtav ti; nikad ne umire onaj, Isuse, u čijem srcu živiš ti!*

Fra Lovro je, dakle, doista bio čovjek Božji, koji je uistinu zasluzio da što prije i službeno bude otvoren crkveni proces za njegovo proglašenje svecem! To svjedoči mnogobrojni vjernički puk svih vjeroispovijesti diljem Bosanske Posavine, Slavonije i Srijema, koji ga, hodočasteći na njegov grob u Turiću i utječući mu se za pomoć u različitim životnim nevoljama, već odavno priznaje svecem i svojim pouzdanim zagovornikom kod Boga!

Pogovor

Katolička crkva u Bosni i Hercegovini imala je u svojoj povijesti mnogo svetačkih likova, pravih svjedoka vjere i ljubavi - mučenika koji su prolili svoju krv ili onih koji su revnije naslijedovali Isusa Krista. Autor u ovoj knjizi prikazuje kako su to bili oni naši muževi i žene koji su kao biskupi, svećenici, redovnici, redovnice ili pak civili, podnijevši mučeničku smrt ili ne živjeli svoj svakodnevni život čestito, pobožno i sveto. Mnogi od njih zacijelo zavređuju da budu i službeno čašćeni u Crkvi kao sveci i blaženici kako bi im se izrazila zahvalnost što su svoj život posvetili ljubavi prema Bogu i bližnjemu i kako bi oni koji još uvijek hode putem zemaljskim imali uzor i zagovor za svoje ponašanje, što je zapravo i smisao proglašenja neke osobe blaženikom ili svecem.

Jedan od takvih svetačkih likova je upravo fra Lovro Milanović o kojemu svjedoči ova knjiga koju je napisao fra Marijan Karaula u povodu 200. obljetnice njegove mučeničke smrti u Turiću godine 1807. Ova knjiga predstavlja sigurno određenu novinu i vrijednost u prikazu njegove ličnosti, jer je on bio u dosadašnjoj spisateljskoj djelatnosti franjevaca manje prisutan. U njoj se, naime, mogu naći potpuniji historijski podaci o njegovu životu i radu i vjernije je prikazan njegov duhovni lik, izražen u franjevačkoj duhovnosti, pastoralnoj zauzetosti i ljubavi prema čovjeku i njegovu vječnom spasenju u vremenu i prostoru Bosne na razmeđu 18. i 19. stoljeća.

Fratri su radi toga poduzimali česta putovanja i bili putujući pastoralni radnici, kako se to može vidjeti upravo u slučaju fra Lovre Milanovića. Na tim putovanjima često su bili izvrgnuti pljuskovima kiše, snijegu, bespuću, prijelazima preko rijeka bez mostova, i raznim drugim opasnostima po život. Moglo bi se, čini se, reći kako je fra Lovro bio žrtva upravo takva načina pastoriziranja, služeći drugima iz ljubavi, jer je poginuo idući iz svoje župe Tramošnica pomoći svom stricu fra Franji Milanoviću, koji je bio u župi Bijela (Dubrave).

Autor je iznio ovdje također potvrde fra Lovrine svetosti od samoga Boga u čudesnim znacima kao što su ozdravljenja, te moralna i druga pomoć vjerenicima.

Na žalost, ovi svetački likovi nisu bili službeno potvrđeni jer je pravni postupak proglašenja njihove svetosti i odobravanja javnog štovanja od crkvene vlasti (kanonizacija) bio vrlo težak ili nemogući u teškim povjesnim situacijama kroz koje je u prošlosti prolazila BiH. Međutim, franjevačka provincija Bosna Srebrena je posebno čuvala spomen i izražavala štovanje svojih franjevačkih svetačkih likova i to je očuvano sve do današnjih dana u pobožnosti franjevaca i vjernika. Na taj način je izražavan čin pijeteta prema njima i vjere u svoje svetačke likove:

- pijeteta prema tolikom broju pokojne svete braće i sestara iz svih franjevačkih zajednica;
- vjere i nade u međusobnu solidarnost nas živih i onih koji su usnuli u Gospodinu (usp. 1 Sol 4, 13-16).

Time pokazujemo da smo jedna Crkva: vjernika-putnika na zemlji, onih koji se, ostavivši ovaj život, nalaze još u čistilištu i onih koji uživaju slavu nebesku u raju, gledajući „jasno trojedinog Boga kakav jest“, kako se ispovijeda u misnom *Vjerovanju Crkve u Rimu*.

Sarajevo, 8. lipnja 2007.

Dr. fra Luka Markešić

SADRŽAJ

Kardinal Vinko Puljić: <i>Svjetli likovi mučeničke smrti</i>	5
Predgovor II. izdanju	7
Uvod	11
Turićko ili fra Lovrino groblje	17
Župa Turić	21
Bosna i Hercegovina na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće	25
Fra Lovrina Bosna Srebrena	29
Prerano ostao bez roditelja	35
Stopama svoga strica	39
Župnik u Velikoj	41
Kapelan ili župnik u Tramošnici?	47
Turić - mjesto pogibije i štovanja	53
Predaja o ukopu	59
Hodočašćenje na fra Lovrin grob	61
Fra Lovrine mlade nedjelje	67
Glasovi uslišanih	71
Završna riječ	75
Dr. fra Luka Markešić: <i>Pogovor</i>	77

